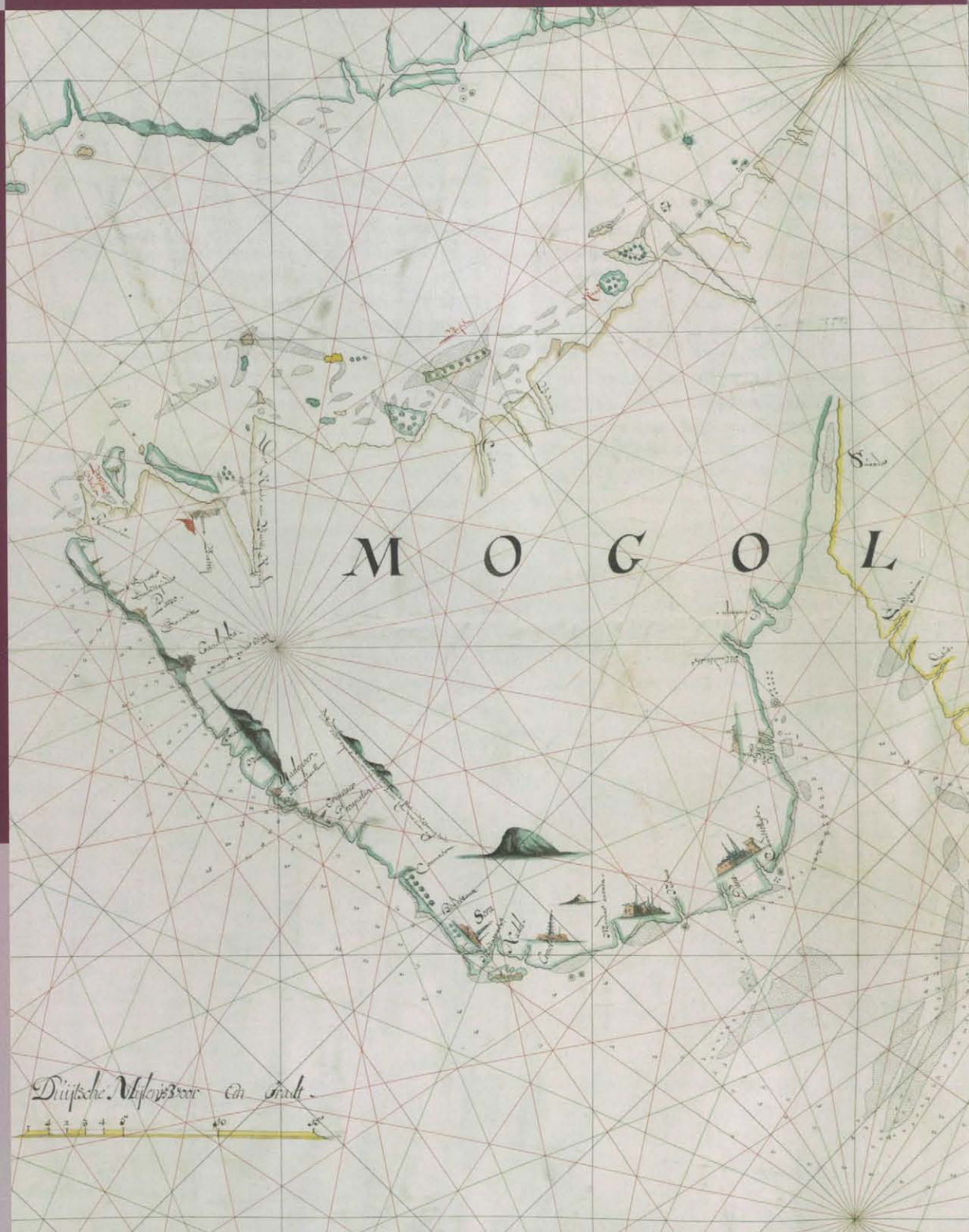

Caert Thresoor

Pieter de La Rive
(1694-1771) 'Directeur
der Fortificatiën van
Maastricht'

De Huguenin-kaarten
van Noord-Nederland
(1812-1829)

Het 'Nieut Kaert-boeck
vande XVII Nederlandse
Provincie'

Inhoud

- Louk Box
65 Pieter de La Rive (1694-1771), 'Directeur der Fortificatiën van Maastricht'
- Herman J. Versfelt
70 De Huguenin-kaarten van Noord-Nederland (1819-1829)
- Ruud Paesie
75 Het 'Nieuw Kaert-boeck vande XVII Nederlandse Provincie' - Nieuwe inzichten betreffende twee laat 17de-eeuwse atlanten
- 81 Besprekingen**
- 83 @ la Carte**
- 84 Varia Cartographica**
- 87 Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven**

Afbeelding omslag:

Noordwestkust van India. Detail anonieme VOC-kaart op perkament ca. 1670. Corpus Christi collectie, Maritiem Museum Rotterdam, invnr. K4073.

Een uitgave van de Barent Langenesstichting

Redactie

Dr. Patricia Alkhoven, dr. Henk Deys, Capt. Hans Kok, drs. Sjoerd de Meer, Ron Guleij, drs. Elger Heere, ing. Henk Schipper, drs. Martijn Storms.

Correctie summaries: Francis Herbert (Londen).

Internet

<http://www.maphist.nl/ct> (inhoud en samenvattingen vanaf 1982, aanwijzingen voor auteurs).

Secretariaat

H. Schipper, Faculteit Geowetenschappen, Postbus 80.115, 3508 TC Utrecht; e-mail: redactie-ct@maphist.nl

Barent Langenesstichting

Secr.: J.D.A. Kok, Poelwaai 15, 2162 HA Lisse
 ABN Amro te Lisse - rek.nr.: 53.33.43.798

Abonnementen en administratie:

Abonnementen (alleen per hele jaargang van vier nummers) € 23,00; België € 27,00; buitenland € 35,00. Losse nummers € 8,00.

Betaling EU-landen middels bankoverschrijving.

Overige landen d.m.v. Visa of Mastercard.

Opgave van abonnementen, adreswijzigingen en bestellingen van losse nummers aan: *Caert-Thresoor*, Postbus 68, 2400 AB Alphen aan den Rijn, telefoon 0172-444667, fax 0172-440209, e-mail: info@drukkerij-vis.nl
 Postbank 5253901, IBAN: NL02PSTB 0005253901, SWIFT/BIC: PSTBNL21

ISSN 0167-4994

Copyright

Het overnemen of vermenigvuldigen van artikelen is slechts geoorloofd na schriftelijke toestemming van de redactie.

Advertentietarieven

Op aanvraag.

De uitgave van dit nummer is mede mogelijk gemaakt door een subsidie van de Stichting Historische Cartografie van de Nederlanden.

De redactie dankt
 de onderstaande

Vrienden
van

M. Ostermann, Monnickendam

G. van Loon, Antwerpen

H. Kok, Lisse

A. de Zeeuw, Zutphen

D. de Pagter, Telluride, USA

P. van der Krogt, Delft

Bubb Kuyper Auctions, Haarlem
www.bubbkuyper.com

Boekhandel de Bengel, Dordrecht
www.debengel.net

Leen Helmink, Amersfoort
www.helmink.com

Restauratie-Atelier Helmond bv

**Restauratie en conservering van papier,
 leer en perkament**

- Boeken, in leer en perkament
- Charters en zegels
- Prenten en tekeningen
- Kaarten en affiches
- Massaconservering
- Inbinden van rapporten en tijdschriften

Ondersteuning bij calamiteiten

- Brand- en waterschade
- Schimmelbestrijding
- Uw rechtstreekse partner voor gammastraling

24 uur bereikbaar op: +31 (0)6 - 53 65 00 07
Tijdens kantooruren: +31 (0)492 - 55 39 90

**Uw waardevolle documenten gaan
 bij ons door vakkundige handen.**

Panovenweg 40, 5708 HR Helmond (NL)

Tel.: +31 (0)492 - 55 39 90

Fax: +31 (0)492 - 55 24 42

E-mail: info@restauratie-atelierhelmond.nl
 internet: www.restauratie-atelierhelmond.nl

Het Repertorium van Nederlandse kaartmakers vermeldt een Pieter de la Rive, die tussen 1717 en 1740 kaarten van een groot aantal militair-strategische gebieden in het oosten van Groningen en Drenthe en het grensgebied Overijssel-Drenthe vervaardigde, en verder kaarten van Ameland, 1731; Zwarte Water, 1735 en een aantal schansen en vestingsteden waaronder Bourtange, 1734; Hasselt, 1735; Zwolle, 1735; Kampen, 1735 en 1754 Coevorden, ca 1740; Delfzijl, z.j.; Doesburg, z.j. Genealogisch onderzoek bracht meer over de carrière van deze cartograaf aan het licht, die uiteindelijk 'Directeur der Fortificatieën van Maastricht' werd.

Jeugd in Leeuwarden (1694-1724)

Het Doopboek van de Nederlands Hervormde Gemeente in Leeuwarden geeft aan dat op 16 november 1694 een Petrus de la Rive werd gedoopt. Hij was de zoon van Hans Willem de la Rive, die eerst als landmeter gewerkt had en later binnenvoogd van het Nieuwe Weeshuis te Leeuwarden was geworden. Hans Willem was op zijn beurt de zoon van Pierre de la Rive (1638-† na 1686), een Zwitserse officier in het Staatse leger, gelegerd in Lieroot (bij Leer), een Staatse vesting op ongeveer 40 km ten oosten van de stad Groningen. Pierre had als burger van Genève waarschijnlijk een militaire opleiding genoten en was telg uit een vooraanstaand burgerlijk geslacht. We weten weinig over Pieters jeugd. Hij ging waarschijnlijk al vroeg naar een school waar hij het vak van zijn vader leerde, mogelijk had hij Franse docenten, want kennelijk tekende hij in een Franse stijl. De eerste kaart van Pieter de la Rive dateert uit 1716, hij moet toen dus ongeveer 21 jaar oud geweest zijn. Het is een kaartje van de omgeving van de vesting

Dr. L. dela Rive Box

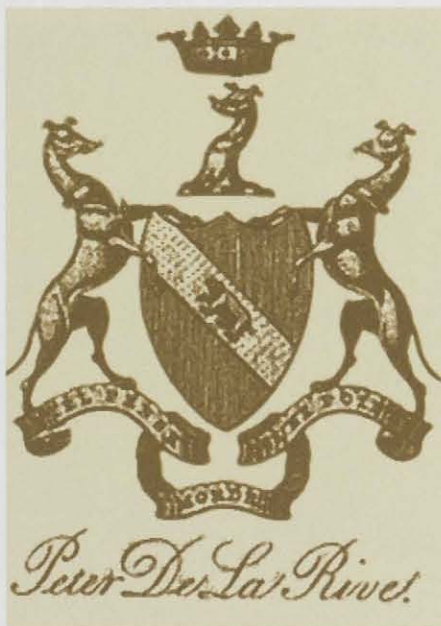
(rector@iss.nl) is sociaal wetenschapper, rector en hoogleraar internationale samenwerking aan het Internationaal Instituut voor Sociale Studiën (ISS), Den Haag.

"aan een vijand weynig ruimte fourneren"

Pieter de la Rive (1694-1771), 'Directeur der Fortificatieën van Maastricht'

Bourtange, dat gemaakt is onder verantwoordelijkheid van de militair-ingenieur Harmanus Mellema, directeur van de fortificatieën van het departement Wedde en Westwoldingerland. Als assistent van Mellema bezocht De la Rive in 1718 samen met zijn collega-assistent Zacharias Stuten de moerassen bij het Zwarte Meer en karteert het gebied van Bourtange tot de Eems karteerde. In 1719 kreeg Mellema een belangrijke opdracht van de Raad van State om een vestingplan voor deze regio te maken. Tegelijkertijd werd De la Rive benoemd bij de genie en werkt met Mellema en Stuten in de buurt van Coevorden. In de jaren erop karteerde en tekende hij de buurt van Coevorden tot Hardenberg en Zwolle. Daarmee is de totale verdedigingslinie aan de oostgrens van de Republiek en de zuidgrens van de noordelijke gewesten (langs de Overijsselse Vecht) door hen in kaart gebracht.

1. Ex Libris van Pieter de la Rive (Bron: Ex Libris Collectie, Museum Meermanno Westraanum).

In november 1726 en 1727 vinden we Mellema en De la Rive in Lieroot om de vesting te versterken. In 1734 maakte De la Rive een vestingsplan,¹ dat pas in 1744 werd uitgevoerd. Medio juni 1737 kwam de Prins van Oranje incognito op bezoek om de vestingwerken te bekijken. De vesting bleef Nederlands tot 1744, toen het in de Oostenrijkse successie oorlog in Pruisische handen overging.

Carrière: 1724-1746

In 1724 huwde Pieter de la Rive te Leeuwarden met Jiskje Hoogslag, over wie later geen spoor meer gevonden is. Het is dan ook onwaarschijnlijk dat Pieter nageslacht heeft gekregen.

1731 was een belangrijk jaar voor Pieter. Zijn mentor Mellema overleed en hij tekende een fraaie kaart van Ameland.

Mogelijk zijn deze twee zaken met elkaar verbonden, aangezien het de eerste keer is dat hij zo ver buiten het normale werkgebied ging. En er is nog een ander mogelijk verband, namelijk met Willem Friso, heer van Ameland, die in datzelfde jaar stadhouder van Friesland werd.

In 1735 was Pieter nog tweede luitenant, twee jaar later werd hij vaandrig-ingenieur eerste klasse en in 1739 kapitein. Hij was toen 44, heeft inmiddels toestemming gekregen om in Groningen te wonen en de leiding van de vestingwerken van Benningshude op zich te nemen. Hij heeft een naam gevestigd als landmeter, cartograaf en vestingbouwer. De Raad van State gaf hem in 1736 een gratificatie als erkenning voor het uitmuntende karteringswerk rond Zwolle.² Overigens worden zijn kaarten nu nog beschouwd als zorgvuldig. Scholten concludeert dat Pieter de beginselen van zijn leermeester Mellema uitstekend had eigengemaakt: "De

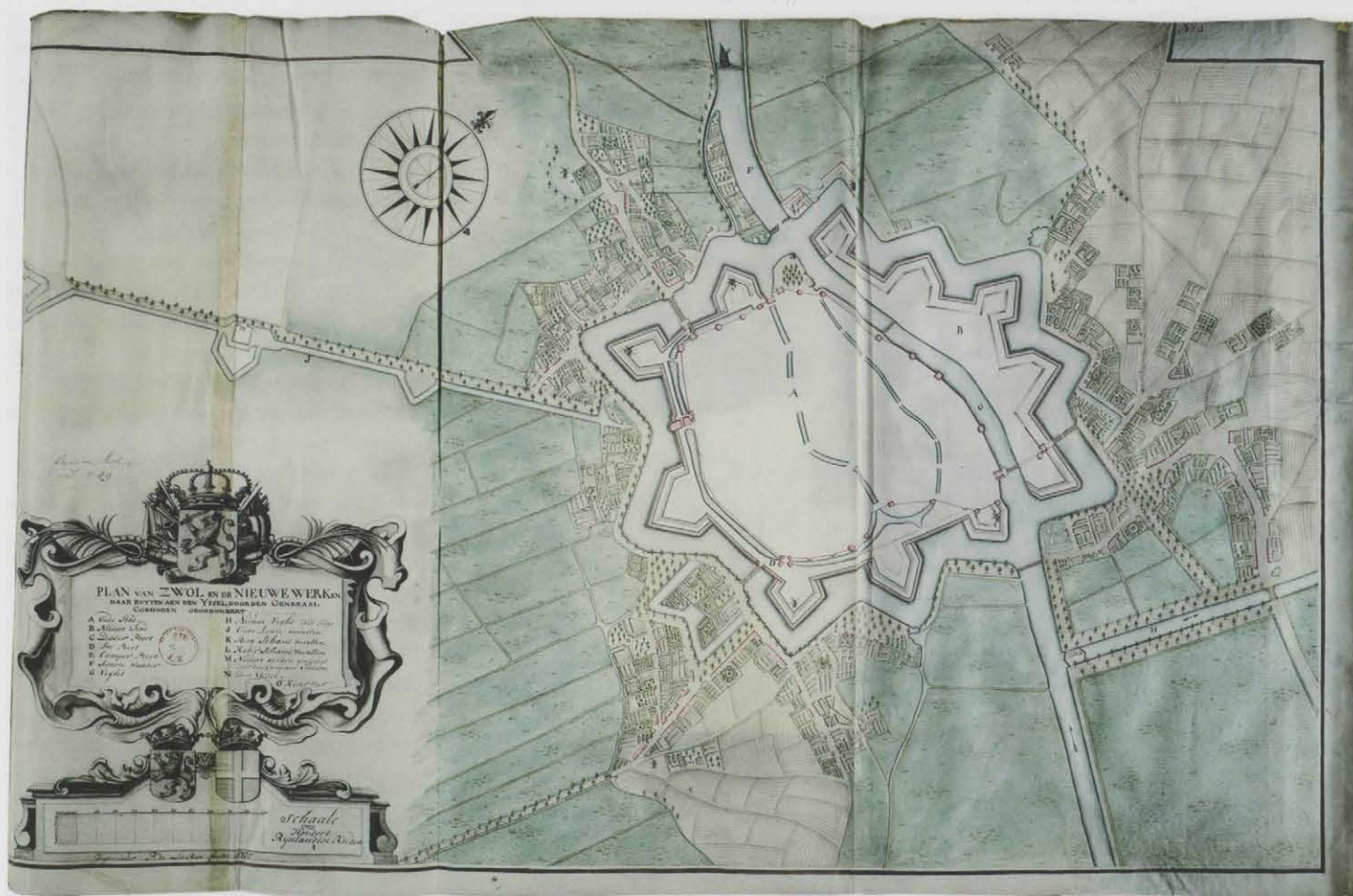

2. Maquette van Maastricht (kopie, origineel uit 1748 in Parijs).

la Rives kaarten kunnen dan ook worden gekarakteriseerd als hoogwaardige en betrouwbare topografische documenten, waarop een grote hoeveelheid bijzonderheden is afgebeeld. Allereerst het grondgebruik: bouwland, weiland, heide, moeras, heuvelachtig terrein en begroeiing met bomen zijn alle door middel van afzonder-

lijke signaturen weergegeven.[...] De bewoning is uitgebreid weergegeven in de vorm van huizen, molens, landhuizen en kerken. Van de wat grotere nederzettingen is alleen een ruwe plattegrond getekend zonder dat de afzonderlijke woningen zijn weergegeven. Een recente studie toonde aan dat de landhuizen in hun ware

gedaante, als "miniaturen", zijn afgebeeld. Hetzelfde geldt voor kerken en andere grote gebouwen. Verder zien we eendekooien, galgen, grenspalen, veenmeertjes en de gehele oostelijke grenslijn." Rond 1740 bracht De la Rive een bezoek aan Venlo, Maastricht en andere grensversterkingen. De Oostenrijkse successieoorlog was uitgebroken en het land werd bedreigd door Frankrijk. Samen met de directeur-generaal Charles Hertel en met Cluver bekeek hij de oostelijke en zuidelijke verdedigingsgordel. In maart 1742 volgde een memorie van Cluver en De la Rive 'rakende de verdediging van de provincie stad en lande'.³ Op 11 november 1746 benoemde de Raad van State hem als Directeur Fortificatiën en twaalf dagen later volgde zijn benoeming tot luitenant-kolonel door de Staten Generaal. Voorwaar een snelle carrière: in nog geen tien jaar van luitenant tot overste. Maar het was oorlog en de deskundigheid van vestingbouwers was in trek. Vooral in het zuiden, door de voortdurende druk die de Fransen uitoefenden; en dan met name in Maastricht, dat door hen gezien werd als een voorwaarde voor de dominantie over de Republiek.

3. Pieter de la Rive, Kaart van Zwolle en omgeving (origineel in Nat. Arch., Den Haag).

4. Topografische kaart van Westwoldingerland en van een gedeelte van Groningen, Drenthe en Munsterland, door ing. P. [de] la Rive. Z.j. Nat. Arch. 4.OSK inv.nr. W-21.

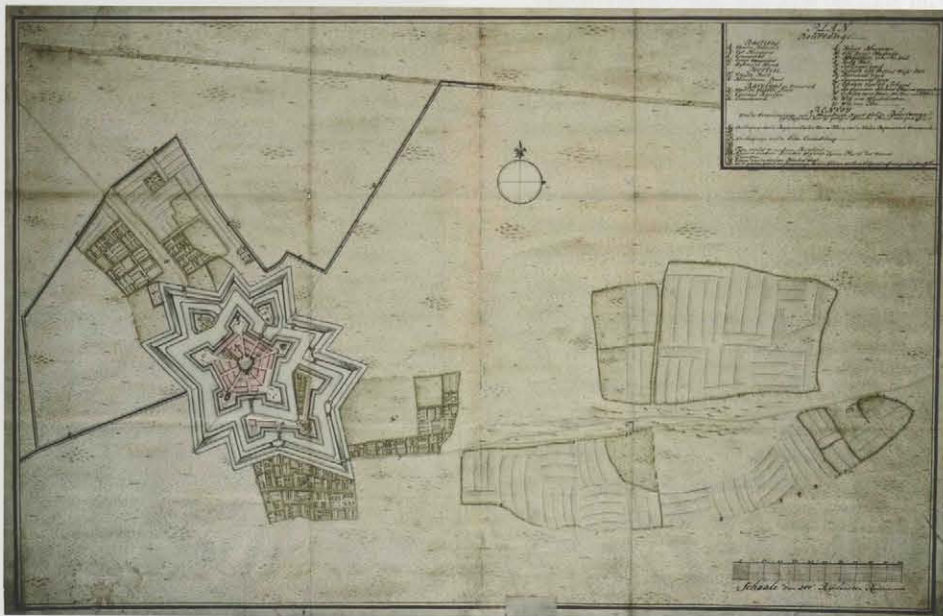
Grootse plannen: 1747-1751

Het strategisch belang van Maastricht kan het best worden weergegeven in de woorden van een tijdgenoot. Dumoulin, een Frans strateeg, schreef in 1747/48:⁴ "De inname van Maastricht betekent voor ons de tijd van vrede: zodra we deze plaats hebben bemachtigd, kan Holland de oorlog niet voortzetten. We zullen nooit een plaats van zulk belang achterlaten." Maastricht was tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog bezet door de Fransen, maar in 1747 was de stad in handen van de Republiek en het garnizoen stond onder gezag van Hobbe baron van Aylva (1696-1772), een stad- en leeftijdsgenoot van De la Rive. Op 16 april 1747 beval de Raad van State Pieter de la Rive 'de se rendre en toute hâte à Maastricht et d'y rester jusqu'à nouvel ordre'.⁵ In datzelfde jaar schreef een jongere collega (en latere opvolger) van De la Rive, François Samuel de Veye, een memorie waarin diverse delen van de vesting aan de orde kwamen. De voorstellen werden overgenomen door een commissie van Nederlandse en Oostenrijkse generaals in 1748. De la Rive werd op 28 maart van dat jaar gevraagd om deze werken aan te leggen. Korte tijd daarna, op 7 mei gaf het garnizoen de stad over aan de Fransen. Bij de Vrede van Aken, 18 oktober 1748, werd Maastricht teruggegeven aan de Republiek en in februari 1749 was het Staatse garnizoen weer terug in de Maasstad. Van mei 1748 tot februari 1749 trokken Franse genie officieren door (en onder) de stad en brachten de stad tot in het miniemste detail in kaart. In Parijs werd er in 1752

een maquette van gemaakt van ongeveer 39 vierkante meter, zoals van alle voor Frankrijk belangrijke vestingen. De maquette geeft een uniek beeld van de stad zoals De la Rive haar zag op 6 mei 1748. Alle werken staan erop afgebeeld en we kunnen ons zijn indrukken dus voorstellen. Hij moet een man met oog voor detail geweest zijn, gezien de minitieuze weergave van landschap en bebouwing op zijn kaarten. Maar ook iemand die het grote verband tussen de verschillende onderdelen van een versterking had leren kennen, zoals aan de noordoostgrens van de Republiek. De vesting was verouderd en daardoor verzwakt - een ingrijpende modernisering lag voor de hand. De la Rive kreeg de

opdracht voor deze modernisering ten einde de vesting "van alle kanten in eene gelijke en evenredige staat van defentie te brengen, om dus voor een vijand geen eene plaats open te laten, waar dat eenige avantagie boven een ander zouden hebben". Hij streefde naar één samenhangend plan voor de vesting rond deze middelgrote stad (van ongeveer 3000 huizen). Van Aylva schrijft over hem: "Den luytenant-colonel en directeur De la Rive, die al sedert een jaer met soveel ijver als oordeel alles wat van zijn departement was, tegen eene aanstaande belegering hadde doen verbeteren en in gereedheid brengen, die en heeft sich niet versaeckt gedurende de gedaene defensie."⁷

Van Aylva en De la Rive togen direct aan de slag nadat de Fransen vertrokken waren in 1749; de Prins bezocht de stad op 10 juli en besprak plannen. Zij maakten samen een aantal plannen, vervat in 'memoriën en brieven' aan de Raad van State en de stadhouder Willem IV 'betrekkelijk ontwerpen tot meerder versterking van de vesting Maastricht'.⁸ Maar het politieke tij keerde: de stadhouder bleek een zwak staatsman, niet in staat om een vuist te maken naar de regentencolleges in Holland. De politieke wil om iets van het 'vooruitgeschoven bolwerk' te maken, bestond eenvoudig niet. Wat was De la Rive's uitgangspunt bij het uitwerken van zijn opdracht? Zijn zienswijze was dat de "waare eigenschap van wel geschikte vestingwerken [is], dat ze aen een vijand weynig ruimte fourneren en hem in naeuwe passagies insluiten, waarin hij van zijn overmagt, zoo aen volk als artelerye niet kan profiteeren; zijnde

5. Kaart van het fort de Bourtagne, toegeschreven aan P. de la Rive, 1737. Nat. Arch. 4.VTH 3741 (met wijziging/opzetstuk vesting).

6. Kaart van de omgeving van Ommen (fragment), door P. de la Rive 1717-1730. Nat.Arch. OSK E-1.

dit het eenigste middel waardoor men de defentie van een vesting in een zeker evenwigt kan stellen met de violentie der hedendaagse attaques." De la Rive nam alle factoren mee in zijn beschouwing: de inundatie-mogelijkheden, de ruimte rond de stad, en het uitgebreide gangen- of mijnstelsel dat ook tijdens het beleg van 1748 diensten had bewezen.

Stilstand en tegenslag: 1751-1765

Van 4 tot 8 oktober 1751 bracht Willem IV een inspectiebezoek aan Maastricht om de modernisering van de vesting te bestuderen. Hij was in het gezelschap van een aantal generaals, en zal de voorstellen van Aylva en De la Rive hebben besproken. Maar het zat de voorstellers niet mee: precies twee weken later overleed de prins. Zijn zoontje was drie jaar oud en diens moeder Anna werd 'gouvernante'. Een periode van stilstand trad in, die tot in Maastricht merkbaar was.

Niettemin werden de voorstellen nog dat jaar ingediend bij de Raad van State. In tegenstelling tot voorgaande plannen betrof dit een vrijwel integraal plan voor de vesting, dat de werken omvatte vanaf de zuidelijke Maasoever en het Fort Sint Pieter, via Sint-Pieterspoort, Tongersepoort, Brusselsepoort en Boschpoort tot op het Sint-Antoniuseiland. Het voorstel voldeed dus aan de eis dat het Maastricht 'van alle kanten in eene gelijke en evenredige staet van defentie' zou brengen. De begrote kosten waren navenant en beliepen meer dan f 1.400.000.

In juli 1752 keurde de Raad van State het ontwerp goed. De la Rive ontving als blijk van erkentelijkheid een 'geschenk in zilverwerk, versierd met de wapens van

Staat'.⁹ De tegenslag kwam snel. Het kasteel van Namen moest met spoed worden versterkt en het voorstel van De la Rive werd op de lange baan geschoven.

In de volgende jaren werden individuele werken aangelegd, aangezien geen financiering beschikbaar was voor het grote plan. In 1753 werden de plannen gemaakt voor het Bastion Aylva, en al op 3 juli legde De la Rive's commandant en collega baron van Aylva, de eerste steen. Het werd opgeleverd op 18 oktober 1754 en kreeg boven de ingang een grote steen, waarop staat:¹⁰

BASTION AYLVA AENGELEGT IN T'JAER 1753
ONDER DE DIRECTIE
VAN DEN DIRECTEUR DE LA RIVE

7. Plan van Campen, door P. de la Rive, 1735. Nat. Arch. 4-OMM, inv.nr. 355-2.

De steen is in zoverre uitzonderlijk dat de meeste gevelstenen van vestingen in Maastricht slechts de desbetreffende naam bevatten en niet die van de bouwheer.

Een tweede, goedkoper plan uit 1755 voor de algehele modernisering (slechts f 337.000) belandde in de militaire archieven. In 1757 verscheen een derde 'generaal project van fortificatie', nog goedkoper dan de tweede versie (f 181.000): het werd goedgekeurd door de Raad van State... en verdween weer in de archieven. In de jaren na 1757 werden er nog slechts enkele kleine werken aanbesteed en uitgevoerd.

In 1764 leek het tij te keren. Er kwam opeens schot in de uitvoering van het derde project, er werden gelden gevoteerd en er werd een begin gemaakt met de Jeker-inundatie. De gronden bleken droog te blijven staan bij inundatie omdat veel land voor tuinbouw was gebruikt, en daardoor waren verhoogd. Het werk werd uitgevoerd in 1764 en 1765. De meningen over de inundatie waren echter uiteindelijk verdeeld: De la Rive's opvolger en criticus C.D. Du Moulin (niet te verwarren met de eerder genoemde Fransman) haalt oorspronkelijke plannen van Vauban aan waaruit zou blijken dat de Jeker-inundatie zinloos zou zijn, en De la Rive's assistent Schouster meende dat de inundatie weinig effectief zou blijken als het Fort Sint Pieter eenmaal in handen van een belegeraar zou zijn.

Missie volbracht? 1766-1771

In 1766 werd Willem V als stadhouder geïnstalleerd, die onzelfstandig bleek te zijn en zorgvuldig zo werd gehouden door zijn voorgd. Niettemin is er na 1766 in Maastricht duidelijk meer initiatief waar te nemen. In 1766 maakte De la Rive, op voordracht van de prins bevorderd tot generaal-majoor, meer plannen dan in de voorgaande negen jaren bij elkaar. Maar zijn plannen onderzochten zware kritiek, zowel over de noodzaak, de uitvoerbaarheid en de kosten. Enkele weken na alle kritiek werd de 76-jarige De la Rive door de Raad van State vrijgesteld wegens 'faiblesse' en weer enkele dagen later, op 24 mei 1771 'wegens onpasselijkheid gedispenceerd' van een dienstreis. Vier maanden later, op 22 september overleed hij. Pieter de la Rive kreeg een staatsbegrafenis in Maastricht - de stad aan wie hij "in alle occassien sijne genegenheit hadde betoont."

Afweging

Wie was Pieter de la Rive? Het meeste weten we niet: veel brieven zijn verloren gegaan, over zijn persoonlijk leven is bitter weinig bekend. De mooie zilveren bokaal met de wapens van de Raad van State is niet meer gevonden. Maar wat rest zijn zijn kaarten, een ex-libris, zijn plannen en zijn werken.

Zijn kaarten zijn vermaard als toonbeeld van elegante en zorgvuldige weergave van detail. Zijn plannen tonen een duidelijke visie op de samenhang van diverse factoren in het landschap en de vestingbouw die de vijand geen ruimte gunnen. Tot drie maal toe bewerkte hij zijn kaderplan: drie maal werd het door de Hoogmogende Heren in Den Haag gearcheveerd.

Eindelijk, tegen het eind van zijn leven, werden zijn werken (mogelijk te snel) uitgevoerd: de kritiek was niet mals.

In Maastricht rest niet veel van Pieter de la Rive. De gevelsteen van het Bastion Aylva staat nog aan de Aylvalaan, de naamsteen in de Avancée La Rive is verdwenen, het Lunet La Rive werd gesloopt in 1817, maar De la Rive kreeg er wel een straat naar hem genoemd.

Literatuur

Choi, A. *Généalogies Genevoises*. Genève: Kundig, 1947.

Donkersloot-de Vrij, M. *Repertorium van Nederlandse kaartenmakers*. Utrecht, 2003

(on-line via <http://www.maphist.nl/ct>).

Lange, W. *Familien der Festung und des Dorfes Leerort, 1600-1900*. Aurich, 1984.

Lange, W. *Pläne der früheren Festung Leerort im Allgemeinen Rijksarchief Den Haag, Leerort, 1983* (Manuscript).

Minis, S. *Gebeiteld en verguld: Gevelstenen in Maastricht*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht, 1991.

Morreau, L.J. *Bolwerk der Nederlanden: De vestingwerken van Maastricht sedert het begin van de 13e eeuw*. Assen: Van Gorcum, 1979.

N.N. *De geschiedenis van de vesting Bourtagne 1580-1964*, (geen datum, geen uitgever).

Schama, Simon. *Patriotten en bevrijders: Revolutie in de Noordelijke Nederlanden, 1780/1813*. Amsterdam: Agon, 1989.

Scholten, F.W. *Militair topografische kaarten en stadsplattegronden van Nederland, 1579-1795*. Alphen aan den Rijn: Canaletto, 1989.

Ubachs, P.J.H. *Tweeduizend jaar Maastricht*. Maastricht: Schenk, 1993.

Summary

Pieter de la Rive (1694-1771), 'Directeur der Fortificatieën van Maastricht' / Louk Box

Pieter de la Rive's biography gives an insight into an 18th Century military mapmaker, working in various parts of The Netherlands from Ameland to Namur. He was descended from a Geneva-based family, being the grandson of a Swiss officer who emigrated to the Republic. His close ties with the Frisian branch of the House of Orange may have started while making a map of Ameland; the ties strengthened during a long career as a military officer, during which he attained the rank of general. He redesigned the defences of Maastricht, a work that could not be completed due to financial constraints.

Bronnen

Nationaal Archief - Raad van State: 1.01.19; 1917; 1.01.33; 1.01.40.

Nationaal Archief - Kaartenafdeling: OSK G35 II-27; OMM 354, fol. 6.

Noten

* Dit artikel vormt een onderdeel van een onderzoek naar de geschiedenis van de familie De la Rive (Box) in Zwitserland en Nederland. De auteur is dank verschuldigd aan wijlen L.J. Morreau en aan H.H.E. Wouters die hem op het spoor zetten van Pieter de la Rive. Ook dank aan Wilhelm Lange voor zijn gegevens over Lieroot, dr. P. van de Krogt en Mw. Tanja de Boer voor een ex-libris van Pieter.

1. W. Lange, *Pläne der früheren Festung Leerort im Allgemeinen Rijksarchief Den Haag* (manuscript, Leerort, 1983), ontdekking van de kaart van Pieter de la Rive van 1734 in het Rijksarchief, met bijzonderheden zie J. J. Smedes, *De Nieuwe- of Lanzakkerschans; Geschiedenis van een vesting, grensdorp en zeehaven aan en van de Dollard* (Zaltbommel: Europese Bibliotheek, 1975), 118 ('De vesting zelf werd in nieuw-nederlandse stijl naar een vestingsplan van 1734 van P. de la Rive verbeterd met dubbel gestegen flanken'). Uit een verslag van 30 mei 1743 blijkt dat hij ook in die tijd in Lieroot was ('... dasz der H. Ingenieur Larijve hier bei nahe 14 Tage gewesen und allenthalben herumgemessen, auch sogar die Wälle auf der hoch. fürst. Durchl. Burg oder Castel...'). Voor een goed overzicht van de situatie in 1744, zie Carl E. Magott, 'Plan von der Fortresse Leer-Orth, wie solche von denen Hollaendern verlaszen und Seiner Königl. Majestaet von Preussen im Oct. 1744 ist eingeräumt worden', in H. Reimers, *Festschrift zum hundertjährigen Jubiläum der Stadt Leer* (1923). Ik dank de heer Lange vriendelijk voor dit en ander materiaal dat hij mij verstrekke.
2. Resolutie Raad van State van 23 1 1736; zie ook CBG Collectie Van Dam van Heekendorp.
3. Nationaal Archief, Raad van State: 1.01.19:1917.
4. Dumoulin, *Réflexions sur les environs de Maëstricht ou mémoires instructifs sur les campagnes de 1747 et 1748*, Paris (Bibliothèque, Section Technique du Génie, CB 70): 4-5. Geciteerd in Morreau (1979). Morreau is de enige historicus die aandacht heeft besteed aan het werk van De la Rive en wijdt er een heel hoofdstuk aan in het genoemde werk.
5. Zie aantekeningen in het CBG dossier De la Rive, Collectie Van Dam Van Heekendorp. Er is overigens sprake van een handgeschreven brief, en van een facsimile van de handtekening van De la Rive. Deze is niet gevonden.
6. Zie: <http://www.centreceramique.nl/parijse%20maquette/algemeen.htm>
7. Zie L.J. Morreau *Bolwerk der Nederlanden* Assen (Van Gorcum) 1979: hoofdstuk 4 en Raadstukken Stad Maastricht, Gemeente Archief Maastricht, delen 97-101.
8. De stukken zijn bewaard in het Nationaal Archief, Oud Archief der Genie
9. CBG Collectie Van Dam van Heekendorp, Dossier De la Rive: RvS resolutie van 23 5 (?) 1752, waaruit blijkt dat het geschenk 'est très honorable pour le Directeur de la Rive, le distinguant dans toutes ses occasions. Elle a été ornée des armes du Conseil d'Etat, pour faire preuve combien le Conseil est satisfait de son service.'
10. Voor de oorlog stond de steen tegen de Jezuitenwal aan het Aldenhofpark. Daarna verhuisde hij naar de Aylvalaan, tegenover het Politiebureau. Aan het Aldenhofpark ligt nog wel een kleine steen van het Bastion Aylva met als text: (Vera)ndert in t jaer 1778.

Militaire ingenieurs onder leiding van luitenant-ingenieur W.U. Huguenin hebben tussen 1819 en 1829 Noord-Nederland in kaart gebracht. Gedurende deze periode vervaardigden zij 84 kaarten, allen met een afmeting van 40x40 cm. en op een schaal van 1:40.000. Deze kaarten vormen voor Friesland en een groot deel van Groningen de oudste gedetailleerde afbeeldingen van de provincies. Ook voor Drenthe en Overijssel zijn deze handschriftkaarten van belang. In dit artikel zal de ontstaans-geschiedenis van de kaarten worden beschreven

Voorgeschiedenis

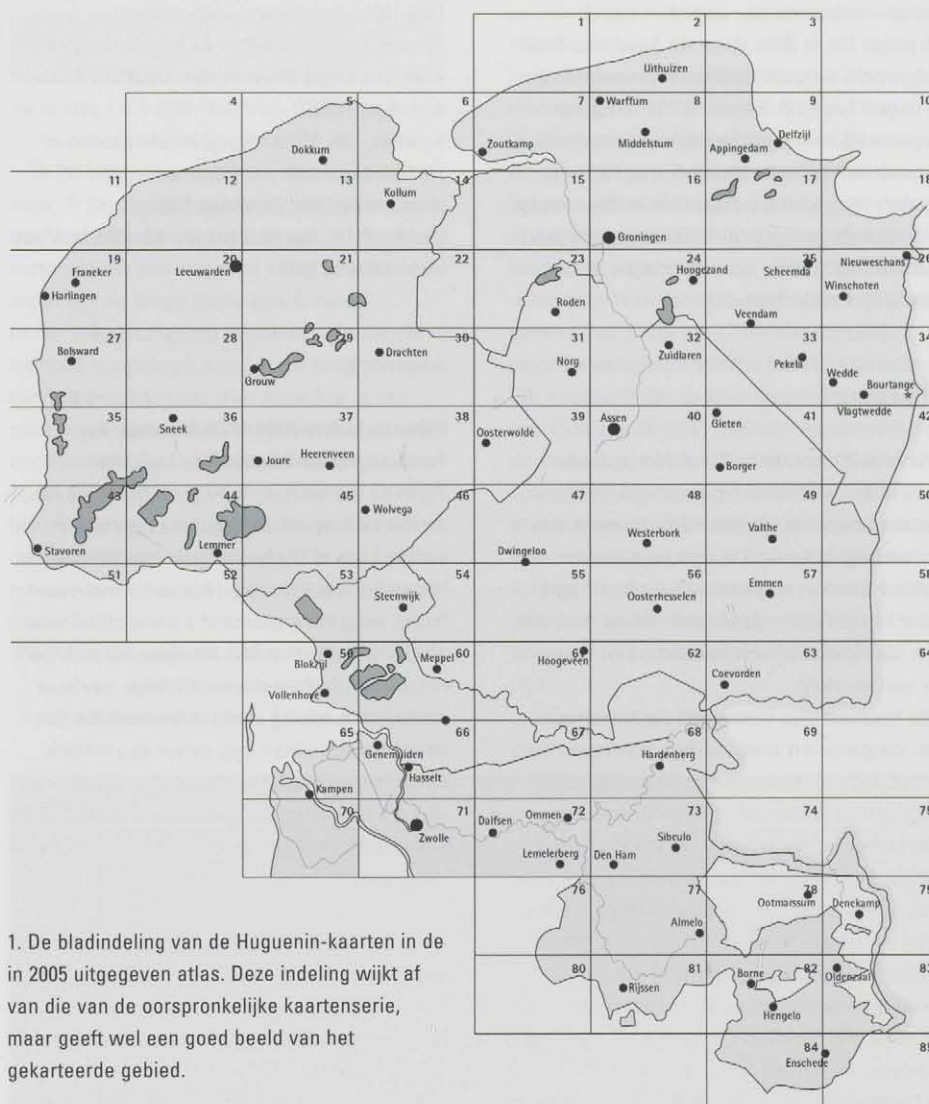
De Huguenin-kaarten zijn vervaardigd ten einde als basis te dienen voor de noordelijke bladen van de kaart van Krayenhoff, of voor revisies daarvan. De Krayenhoff-kaart heeft een lange wordingsgeschiedenis gekend. Luitenant-generaal Krayenhoff kreeg in oktober 1798, ten tijde van de Bataafse Republiek (1795-1806), opdracht een 'Groote kaart van de Bataafsche Republiek' te vervaardigen, op een schaal van 800 Rijnlandse roeden op de duim (1:115.200), uit te voeren in acht bladen met een titelblad. Deze gedrukte kaart zou de eerste zijn waarop het gehele land meetkundig betrouwbaar en op een uniforme schaal werd afgebeeld.

Het plan was de kaart samen te stellen op basis van al bestaande kaarten van kleinere gebieden, waaronder de provinciekaarten. Al spoedig bleek echter dat er grote hiaten waren in de beschikbare topografische informatie en dat er gebieden waren als Drenthe, de Veluwe en Groningen waar

H.J. Versfelt was tot 1992 werkzaam in het bedrijfsleven (Shell en Nederlandse Aardolie Maatschappij). Na zijn pensionering heeft hij zich bezig gehouden met historisch onderzoek, voornamelijk op het gebied van de cartografie en krijgsgeschiedenis. Hij is de auteur van vier publicaties: 'De Franse kaarten van Drenthe 1811-1813', 'De Hottinger-kaarten van Noord- en Oost-Nederland 1773-1794', 'Kaarten van Drenthe 1500-1900' en 'De atlas van Huguenin, militair-topografische kaarten van Noord-Nederland 1819-1829'

De Huguenin-kaarten van Noord-Nederland (1819-1829)

1. De bladindeling van de Huguenin-kaarten in de in 2005 uitgegeven atlas. Deze indeling wijkt af van die van de oorspronkelijke kaartenserie, maar geeft wel een goed beeld van het gekarteerde gebied.

nieuwe terreinmetingen noodzakelijk zouden zijn. Ook ontbrak de meetkundige basis die nodig was om de nieuwe kaart te tekenen. Krayenhoff begon daarom met een driehoeksmeting van het gehele land, waarbij de ligging van 111 hoekpunten, veelal kerktorens, werd bepaald. Door allerlei oorzaken, waaronder de vele andere activiteiten van Krayenhoff, verliepen de werkzaamheden aan de kaart traag. Zo was hij onder andere betrokken bij het afslaan van de Engels-Russische invasie in Noord-Holland, waarbij hij door

een geweerkogel gewond werd. Toen in 1806 de Bataafse Republiek vervangen werd door het Koninkrijk Holland werd hij aangesteld tot directeur van het 'Depot Generaal van Oorlog' en enkele jaren later volgde zijn benoeming tot minister van oorlog.

Mede door dit alles kwamen de eerste drie bladen van zijn kaart, die van Brabant, Zeeland en een deel van Zuid-Holland, pas in 1809/1810 gereed. In 1813 volgden weer twee bladen, waaronder het blad waarop het westelijke gedeelte van

geven tot onnauwkeurigheden.

Een tweede probleem was dat kadasterkaarten, op een enkele uitzondering na, alleen perceelsgrenzen en bebouwing tonen, geen topografische details. Wegen en paden (voorzover ze geen apart perceel waren), meertjes, bosschages, greppels, verhogingen en verlagingen in het terrein en andere variaties in de terreinsteldheid worden meestal niet getoond. Vooral in gebieden met veel woeste gronden, zoals de venen en de ongedeelde marken in Drenthe en Overijssel, ontbreekt op kadasterkaarten daardoor veel informatie die voor het vervaardigen van een topografische kaart noodzakelijk is. In de provincies Friesland en Groningen, waar de gronden voor het grootste gedeelte al voor de akkerbouw of veeteelt in cultuur waren gebracht en verkaveld, speelde dit probleem in mindere mate.

Aanvullende terreinverkenningen en opmetingen waren dus bij gebruik van kadasterkaarten als basismateriaal noodzakelijk, zeker in Drenthe en Overijssel, maar in mindere mate ook in Friesland en Groningen.

Groningen

Generaal-majoor De Man, directeur van het Archief van Oorlog en het Topografisch Bureau en verantwoordelijk voor

de uitgave van de kaart van Krayenhoff, hechtte groot belang aan de karteringen van de noordelijke provincies. Zo schrijft hij in zijn jaarlijkse rapport van eind 1818: *“Wenselijk ware dat diezelfde operatie (als in Limburg, HJV) in de Provincie Groningen gedurende het aanstaande goede seizoen geschiede om daardoor die situatie met het gedetailleerde gedeelte van Drenthe meer overeen te doen stemmen”*.

Zijn pleidooi had succes en besloten werd de karteringen inderdaad ter hand te nemen. In 1819 vonden de eerste opmetingen plaats. De activiteiten beperkten zich in dat jaar tot Westerwolde. Dat gebied was zoals hiervoor genoemd al tussen 1788 en 1792 door kapitein-ingenieur J.H. Hottinger in kaart gebracht. Volstaan kon worden met het verwerken van de veranderingen in het landschap die hadden plaatsgevonden in de dertig jaar die inmiddels verstreken waren. In augustus 1819 kreeg luitenant-ingenieur J. Mock opdracht naar Nieuweschems te gaan en van daaruit de benodigde opmetingen te doen. In december waren zijn werkzaamheden voltooid en keerde hij terug in Den Haag. Tijdens zijn verblijf in het Noorden was hij tevens werkzaam in de commissie die bezig was de grens tussen Nederland en Hannover vast te stellen.

Het jaar daarop werden de karteringen hervat. Ditmaal kreeg Huguenin de leiding

3. Harlingen en het omliggende platteland op een van de Huguenin-kaarten. De stad was ten tijde van de vervaardiging van de kaarten samen met Franeker een van de belangrijkste nijverheidsconcentraties van Noord-Nederland. Nabij en in de stad lagen werven, tichelwerken en kalkbranderijen.

over de werkzaamheden. In de volgende vier jaar zou deze de rest van Groningen en geheel Friesland in kaart brengen. In 1820 werd hij daarbij geassisteerd door de tweede luitenant-ingenieur G. Jooss, van 1821 tot 1823 door de tweede luitenant-ingenieurs Van Oosterhoudt en Van der Kemp. De eerste maand besteedde de ingenieurs aan het omzetten van kadasterkaarten tot conceptkaarten. Van acht gemeentes konden zij over dergelijke kaarten beschikken. Vervolgens werd vanaf midden augustus tot begin november in het veld gewerkt. De terreinopmetingen geschiedden daarbij met de boussole en op de pas. Waar nodig lieten de ingenieurs zich door ter plaatse aangenomen werklieden assisteren. Het gebied dat zij vervolgens op basis van hun opmetingen op zes bladen van 40 bij 40 cm optekenden omvatte voornamelijk het Oldambt en besloeg ongeveer 600 vierkante kilometer. In 1821 kwam de rest van Groningen en een klein deel van Friesland aan de beurt. Van een beperkt gebied waren weer kadasterkaarten als basis beschikbaar. Dit betrof de gemeentes Slochteren, Siddeburen, Oldehove en Zuidhorn. De rest moest worden opgemeten. In dat jaar werd al in mei met de werkzaamheden begonnen en werd tot eind december doorgewerkt. Er werd ongeveer 1100 vierkante kilometer in kaart gebracht. Het gebied rond de stad Groningen hoefde Huguenin niet op te meten. Dat was tussen 1792 en 1794 al door Hottinger gebeurd. Diens kaarten waren goed genoeg voor zijn doeleinden. Uiteindelijk werden Huguenin's kaarten van de provincie Groningen voor bijna 60% op geheel nieuwe opmetingen gebaseerd. Van het resterende deel dienden kadasterkaarten voor ruim 15% als basis en de Hottingerkaarten voor ongeveer 25%.

Friesland

Nadat in de winter in het bureau was gewerkt werden in april 1822 de terreinopmetingen weer ter hand genomen. Begonnen werd met opmetingen in het zuidoostelijke gedeelte van Friesland en in de grietenijen ten westen van de Lauwerszee. Deze gebieden moesten als eerste in kaart worden gebracht teneinde blad IX van de kaart van Krayenhoff te kunnen voltooiën. Kadasterkaarten konden daarbij niet als basis dienen. Die kwamen voor het in kaart te brengen gebied pas tussen 1824 en 1829 gereed. Het ontbrekende deel van Friesland werd in 1823 door Huguenin gekarteerd.

Ditmaal kon hij voor ongeveer de helft van het gebied gebruik maken van kadasterkaarten. Van elf van de grietenijen waren dergelijke kaarten beschikbaar. Zij waren tussen 1820 en 1822 door ingenieurs van het kadaster vervaardigd. De rest van het gebied werd opgemeten. In totaal werden de kaarten van de provincie Friesland voor bijna 75% op nieuwe opmetingen en voor ruim 25% op kadasterkaarten gebaseerd. Met het gereedkomen van de in dit hoofdstuk beschreven werkzaamheden was de eerste fase van Huguenin's werkzaamheden in het Noorden afgesloten. Zijn kaartenserie van Groningen, Friesland en Noord-Drenthe vormde nu een goede basis voor de verdere uitgaven van de bladen VI en IX van de kaart van Krayenhoff.³ De eerste uitgave van blad IX verscheen

in december 1823. De herziene versie van blad VI kwam pas een aantal jaren later uit. Dat gebeurde bij de algehele revisie van alle acht bladen van Krayenhoff's kaart in 1829. Toen werd ook dat blad vernieuwd. Een vergelijk tussen deze vernieuwde uitgave en de voorgaande editie uit 1821 toont aan dat de voor het drukken benodigde koperplaat geheel opnieuw moest worden gegraveerd. Op de heruitgave is de detaillering van de terrein veel groter, is de onderlinge ligging van de plaatsen soms anders, zijn de inmiddels opgetreden verandering in het grondgebruik verwerkt, zijn gegevens over landaanwinning aan de Waddenkust opgenomen en zijn plaatsnamen aangepast. Deze verschillen waren dusdanig ingrijpend dat niet volstaan kon worden met alleen het bijwerken van de bestaande plaat.⁴

Drenthe en Overijssel

Bij het vervaardigen van zijn kaarten van Drenthe baseerde Huguenin zich grotendeels op al bestaande kaarten. De terreintekening op de Franse kaarten van deze provincie nam hij vrijwel ongewijzigd over. Wel verbeterde hij waar nodig de schrijfwijze van de plaatsnamen en voegde de inmiddels aangelegde steenwegen toe. Voor het Zuidoostelijke gedeelte van de provincie, dat zo'n veertig jaar daarvoor door Hottinger in kaart was gebracht, waren wel nieuwe metingen noodzakelijk. In de uitgestrekte veengebieden langs de grens met Duitsland veranderde het landschap door ontginningen sneller dan op het centrale zandgedeelte van de provincie. Een brede strook langs de grens, het gebied van Roswinkel, langs Schoonebeek naar Coevorden en Dalen, werd opnieuw opgemeten. Het meer landinwaarts gelegen zandgebied van Zuidoost-Drenthe, met plaatsen als Emmen, Sleen en Zweeloo werd niet opnieuw gekarteerd. Ondanks dat de Hottinger's kaarten van dat gebied inmiddels al bijna veertig jaar oud waren baseerde Huguenin zijn kaarten op die van zijn voorganger.

Voor Overijssel kon Huguenin beschikken over veel kaartmateriaal dat als basis voor zijn werkzaamheden zou kunnen dienen. Het belangrijkste daarvan waren de kadasterkaarten. Deze waren, toen hij in 1829 in de provincie werkzaam was, voor het grootste deel van het te karteren gebied gereed gekomen. Op basis daarvan werden eerst conceptkaarten vervaardigd waarop de van de kadasterkaarten overgenomen gegevens werden ingetekend. Vervolgens werden door opmetingen in het terrein de ontbrekende landschapsdetails aangevuld.

Het einde van de werkzaamheden

Na 1829 werden de karteringswerkzaamheden niet meer hervat. Volgens een in de archieven bewaard gebleven bladindelingskaart was het oorspronkelijke plan het gehele oosten van Nederland, tot aan s' Hertogenbosch toe, op in totaal 98 bladen in kaart te brengen. De voor de karteringen verantwoordelijke afdeling werd echter na dat jaar ontmanteld. Ook zullen naar mag worden aangenomen de betrokken genieofficiërs andere taken hebben gekregen toen in het najaar van 1830 de Belgische opstand uitbrak. De gegevens op de door Huguenin vervaardigde kaarten van Overijssel en Zuid-

4. Vergelijk van de afbeelding van het gebied nabij Stavoren op de uitgaven van blad VI van de kaart van Krayenhoff in respectievelijk 1821 (boven) en 1829 (onder). De eerste twee uitgaven in 1813 en 1821 van dit blad waren gebaseerd op de verouderde grietenijkaarten in de Halma en Schotanus à Sterringa atlassen. De verbeterde uitgave in 1829 van het blad werd gebaseerd op de door Huguenin verrichte opmetingen.

5. De Huguenin-kaarten van Overijssel werden grotendeels gebaseerd op kadasterkaarten. Dit kaartfragment, waarvan slechts een gedeelte is voltooid, geeft een interessant beeld van de aanpak van de ingenieurs. Zij begonnen de van het kadaster overgenomen perceelsgrenzen en bebouwing op een conceptkaart in te tekenen. Vervolgens werden door opmetingen in het terrein de topografische detail ingevuld.

Drenthe werden niet meer in de in datzelfde jaar verschijnende heruitgave van blad VIII van de Krayenhoff-kaart verwerkt. Voor dat doel kwamen zijn kaarten te laat gereed.

Ook bij latere revisies van de kaart zal dat waarschijnlijk niet gebeurd zijn. Weliswaar werden een aantal bladen van de kaart nog tot omstreeks 1860 bijgewerkt en werden nieuwe versies ervan uitgegeven. Het voor een belangrijk deel opnieuw graveren van de koperplaat van blad VIII zou echter zeer tijdrovend zijn geweest. Daarbij zal ook een rol hebben gespeeld dat de Krayenhoff-kaart in toenemende mate zijn waarde verloor door het verschijnen van op kadasterkaarten gebaseerde provinciekaarten en van de Topografische en Militaire Kaart.

Literatuur

- Geudeke, P.W., *Choro-Topographische kaart der Noordelijke Provinciën van het Koninkrijk der Nederlanden* – Haarlem, ca. 1979.
Koeman, C., *Handleiding voor de studie van de topografische kaarten van Nederland 1750-1850* – Groningen, 1963.

- Teeling P.S., *Landmeters van de kadastrering van Nederland* - z.blz., 1984.
Versfelt, H.J. en M. Schroor, *De Franse kaarten van Drenthe en de noordelijke kust 1811-1813* – Groningen, 2001.
Versfelt, H.J., *De Hottinger-atlas van Noord- en Oost-Nederland 1773-1794* – Groningen, 2003.
Versfelt, H.J. en M. Schroor, *De atlas van Huguenin, Militair-topografische kaarten van Noord-Nederland 1819-1829* – Groningen, 2005.

Summary

The Huguenin maps of the northern part of the Netherlands (1819-1829) / Herman J. Versfelt

Between 1819 and 1829 military surveyors under lieutenant engineer W.U. Huguenin mapped the northern part of the Netherlands. The 84 manuscript maps which they produced, all at a size of 40x40 cm and on a scale of 1:40.000, were planned to serve as underlying material for the production of Krayenhoff's printed map of the Netherlands. The engineers based their maps as much as possible on those existing already. Especially useful to them were the Ordnance maps, the production of which ran more or less parallel with the military engineers' own activities.

Noten

1. Geudeke, P.W., Choro-Topographische kaart, 2-14; Ten Brink E.A.B.J., 'De grote kaart van Krayenhoff en de postkaart van 1810', in: *Driekwart eeuw historisch leven in Den Haag*, s' Gravenhage 1975, 28-39.
2. Versfelt, H.J. en M. Schroor, *De Franse kaarten*, 9,10,31-42; Versfelt, H.J., *De Hottinger-kaarten*, 31-34, 40,41.
3. Teeling P.S., *Landmeters*, 1-36; Koeman, C., 71-76.
4. Nationaal Archief (NA), Fragment Archief van het Archief van Oorlog en Topografisch Bureau (1814-1841) (Fragment Archief), inv.nr. 24, Jaarlijks Rapport over 1818; inv.nr. 21, Brievenboek 1819 blz. 71; Algemene Staatssecretarie en Kabinet des Konings 1813-1840, inv.nr. 799, 25.4.1819.
5. NA, Fragment Archief, inv.nr. 21, Brievenboek 1819, blz. 90, 107, 117, 163; inv.nr. 24, Jaarlijks Rapport over 1819.
6. NA, Fragment Archief, inv.nr. 24, Jaarlijks Rapport over 1819; Jaarlijks Rapport over 1820 en Generale Staat der Metingen in den Jare 1820.
7. NA, Fragment Archief, inv.nr. 24, Jaarlijks Rapport over 1821 en Generale Staat der Metingen in den Jare 1821.
8. NA, Fragment Archief, inv.nr. 24, Jaarlijks Rapport over 1823 en Generale Staat der Metingen over het jaar 1823; Jaarlijks Rapport over 1824; Algemene Staatssecretarie en Kabinet des Konings 1813-1840, inv.nr. 1612, 13.3.1823 nr. 25.
9. Bij een latere revisie van de Krayenhoff-kaarten werd de nummering gewijzigd. In dit artikel is echter de oorspronkelijke nummering aangehouden.
10. Versfelt, H.J. en M. Schroor, *De atlas van Huguenin*, 29.
11. NA, Algemene Staatssecretarie en Kabinet des Konings 1813-1840, inv.nr. 3190, Koninklijk Besluit van 11 mei 1829 nr. 96, onder II. Opvallend is ook dat in het Geniearchief OSK G 28 in het Nationaal Archief, de verzameling van de Huguenin-kaarten, ook de tabellen met de resultaten van de door d'Epailly gedane driehoeksmetingen in Drenthe en delen van Overijssel aanwezig zijn. Blijkbaar zijn deze door Huguenin bij zijn opmetingen gebruikt.
12. De Huguenin-kaarten worden bewaard in het Nationaal Archief te Den Haag, Geniearchief, OSK G 28. Ook de bladindelingskaart waarop de uitbreiding van de Huguenin-kaarten tot aan 's Hertogenbosch wordt getoond bevindt in dit archiefdeel.
13. Geudeke, P.W., Choro-Topographische kaart, 9; Noch in de bibliotheek van de Topografische Dienst Kadaster in Emmen, noch in de universiteitsbibliotheek te Utrecht zijn exemplaren van blad VIII van de Krayenhoff kaart van na 1829 aanwezig. Verder onderzoek naar de beschikbaarheid van dergelijke bladen is niet gedaan.

Aan het eind van de 17de eeuw verschenen vlak na elkaar twee atlassen van de XVII Nederlandse Provinciën. De één van Frederick de Wit en de ander van Nicolaas Visscher. Beide atlassen verschilden nauwelijks van elkaar. Zo droegen beide dezelfde titel en ook in samenstelling van de kaarten was de gelijkenis groot. In de inleiding, van de in 1999 verschenen facsimile uitgave van de atlas van De Wit, schrijft Henk van der Heijden dat de twee cartografen het ons niet makkelijk hebben gemaakt. Vrijwel alle edities van de atlassen verschillen van elkaar en ze zijn nooit gedateerd.

Inleiding

De afgelopen decennia zijn de twee atlassen onderwerp van onderzoek geweest en daarbij zijn de verschillende edities bij benadering gedateerd. Zo meent Cornelis Koeman dat de eerste paar drukken van het kaartboek rond 1680 zijn uitgeven, de latere rond 1690.¹ Na vervolgonderzoek, ondermeer door kaart- en tekstanalyse, heeft Van der Heijden het jaar van uitgave kunnen aanscherpen en concludeert dat de atlas van Visscher in 1670 moet zijn verschenen en die van De Wit twee of drie jaar later.² Maar is die volgorde wel juist en zijn sommige edities niet beter te dateren?

Recent dook een onbekend exemplaar van de atlas van Nicolaas Visscher op die nieuw licht werpt op de volgorde van uitgaven. Door aanvullend bronnenonderzoek bleek bovendien dat sommige edities beter te dateren zijn dan aanvankelijk werd aangenomen.

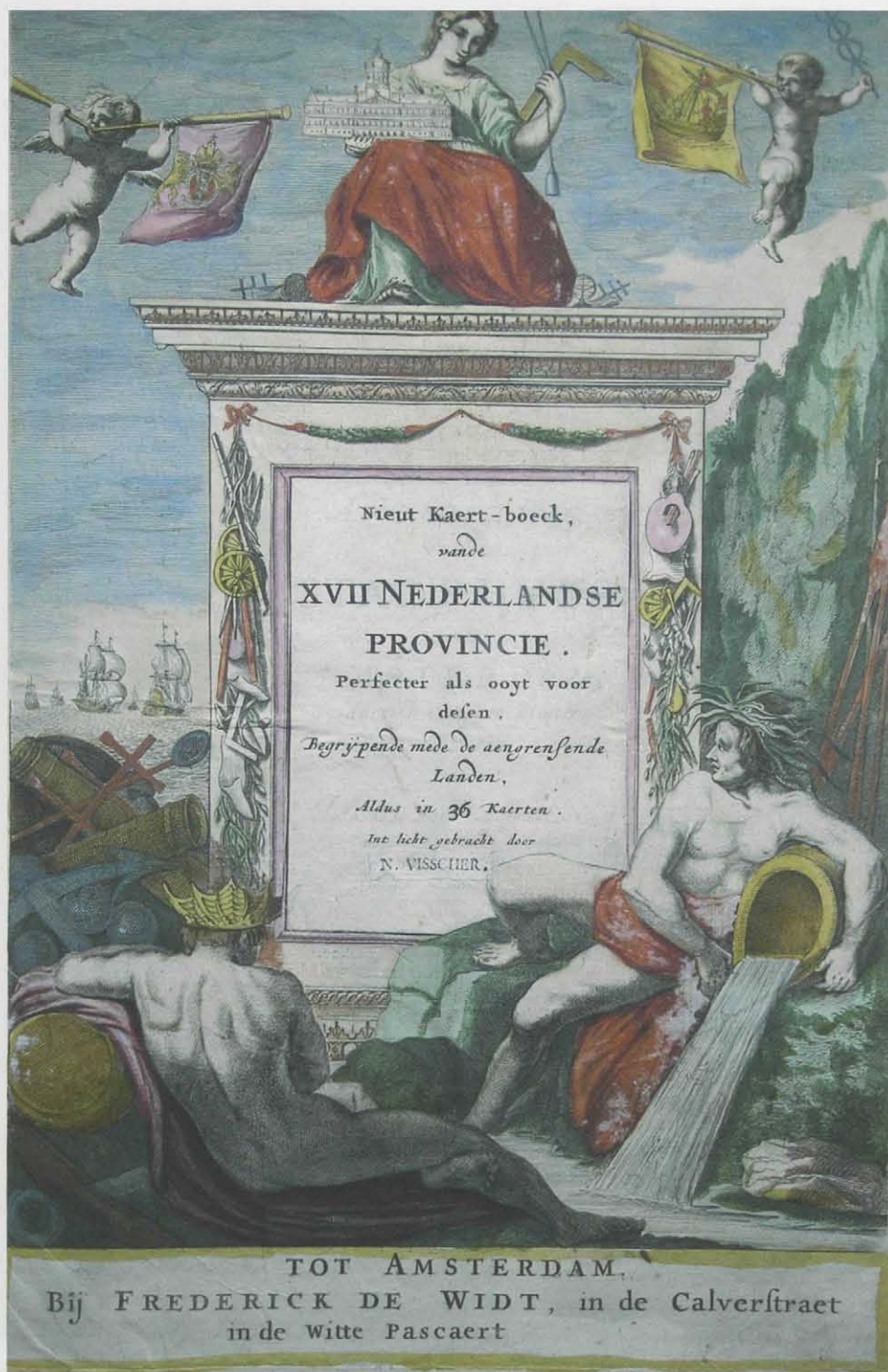
1. De titelpagina van het Nieuw Kaert-boeck van Nicolaas Visscher.

Drs. R. Paesie (1956) rondt momenteel zijn dissertatie af aan de Universiteit van Leiden over een maritiem historisch onderwerp en is tijdens zijn jarenlange onderzoek gefascineerd geraakt door de cartografie in de vroegmoderne tijd.

Het 'Nieuw Kaert-boeck vande XVII Nederlandse Provincie'

Nieuwe inzichten betreffende twee laat 17de-eeuwse atlassen

De atlas van de XVII Provinciën

Toen Keizer Karel V in 1543 Gelre en Zutphen aan zijn gezag onderwierp, rondde hij de eenmaking van de XVII Provinciën af. Erg lang zouden die staatkundig echter geen stand houden, want tijdens de Unie van Utrecht, op 23 januari 1579, werd de grondslag gelegd voor de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.³ Hoewel de jonge republiek zich in de daaropvolgende decennia wist te consolideren, verschenen er in de eerste helft van de 17de eeuw voornamelijk kaarten en beschrijvingen van de XVII Provinciën en vrijwel geen kaarten van de Republiek. Zo was het in 1567 verschenen *Descrittione di tutti i Paesi Bassi*, de eerste volledige beschrijving van de XVII Provinciën van de in Antwerpen woonachtige Italiaanse koopman Lodovico Guicciardini, direct een groot succes en

daar zouden tot in de tweede helft van de 17de eeuw nog 25 geïllustreerde edities in verschillende talen van volgen.⁴ Ook werden er bijvoorbeeld nooit, in tegenstelling tot de XVII Provinciën en het dominerende Hollandse gewest, leeuwenkaarten (Leo Belgicus) van de VII Provinciën gegraveerd. Zelfs na de Vrede van Münster, in 1648, waarmee een eind kwam aan de Opstand en de XVII Nederlandse Provinciën definitief in tweeën werden verdeeld, bleef men kaarten en beschrijvingen van voormalige Nederlanden uitgeven. De XVII Nederlandse Provinciën spraken dus tot de verbeelding en het is, zoals Van der Heijden en Dirk Blonk het zo fraai hebben geformuleerd, 'alsof de opbloei van de Gouden Eeuw slechts kon gedijen zolang het besef van de eenheid der Zeventien Nederlanden nog leefde'.⁵ De eerste atlas van de XVII Provinciën werd door Petrus Kaerius in 1617 uitgege-

ven en bevatte 25 kaarten.⁶ In navolging van Kaerius verschenen in de daaropvolgende decennia tenminste tien atlanten van de Nederlanden, maar die besloegen, door invoeging van buitenlandse kaarten, een groter gebied. Ook voor Frederick de Wit en Nicolaas Visscher, die tot de laatste generatie zeventiende-eeuwse cartografen behoren, was van een aparte atlas van de Republiek nog geen sprake. Wel grepen zij met hun *Nieut Kaert-boeck vande XVII Nederlandse Provincie* weer terug naar een atlas die zich beperkte tot het territorium van de XVII Provinciën.⁷

De atlanten van De Wit

Wanneer drukwerk het jaar van uitgifte onvermeld laat, zijn we voor datering op andere bronnen aangewezen. Veelal zijn dit krantenadvertenties of archiefstukken.

2. *Novissima et accuratissima XVII Provinciarum Germaniae Inferior Delineatio*. De kaart van de XVII Provinciën van Nicolaas Visscher.

De advertenties in de *Amsterdamse Courant* zijn zowel door Peter van der Krogt als door Bix Schipper-van Lottum verzameld en gepubliceerd, waarbij Van der Krogt zich voornamelijk op de advertenties betreffende kaarten, globes en dergelijke heeft gericht.⁸ Helaas zijn de jaargangen van de *Amsterdamse Courant* tussen 1672 en 1685, de jaren die voor datering van de genoemde atlassen in aanmerking komen, incompleet. Advertenties betreffende de atlassen van de Visscher en De Wit zijn daar dan ook niet in aangetroffen.⁹

Toch blijken er wel degelijk advertenties van de genoemde atlassen te bestaan. In de *Oprechte Haerlemse courant*, verscheen op 16 juni 1672 namelijk de volgende advertentie: 't'Amsterdam, by Frederick de Wit, in de Kalverstraet, in de witte Pas-kaart, werdt uytgegeven een nieuw Kaert boeck van de 17 Provintien en aengrensende Landen, bestaende in 20 nieuwe Kaerten ende desselfs nootwendige Beschrijvinge'. Dit is de eerste atlatieditie van De Wit, getiteld: *Nieut Kaert-boeck vande XVII Nederlandse Provincie* die door Koeman, onder Wit 22A, is beschreven. Zoals we hiervoor zagen, heeft Koeman deze atlas op ca. 1680 gedateerd en Van der Heijden rond 1672. De laatste onderzoeker heeft het verschijningsjaar dus zeer nauwkeurig benaderd.

Voor de titelbladzijde van deze atlas gebruikte De Wit de gegraveerde koperplaat van het boek *Afbeelding van 't Stadthuys van Amsterdam In dertigh coopere Platen, Geordineert door Jacob van Campen; en geteeckent door Jacob Vennekool*. Dit fraaie boek in folioformaat werd in 1661 door Dancker Danckerts uitgegeven, maar De Wit wist op 9 augustus 1666 de 113 koperplaten en de beschrijving van het boek voor een bedrag van 470 gulden van de Antwerpse graveur Hubertus Quellinus te bemachtigen. Bovendien verwierf hij het privilege om de platen en de beschrijving voor een periode van vijftien jaar uit te geven.¹⁰ Prompt daarna verscheen dan ook de tweede druk van dit boek, ditmaal van De Wit.

Het titelblad van de atlas werd overigens op betrekkelijk eenvoudige wijze vervaardigd, zonder dat er iets aan de koperplaat werd veranderd. Over de oorspronkelijke titel van het boek, die centraal in de gegraveerde frontispice staat, werd een strook papier geplakt met de gedrukte titel van het nieuwe kaartboek.

Er bestaan overigens oudere edities van De Wit's kaartboek van de XVII

Provinciën. In het Rotterdamse Gemeentearchief bevindt zich een atlas zonder titel die volgens Van der Heijden de oudste Nederlanden-atlas van De Wit moet zijn.¹¹ Daarnaast bestaat er nog een exemplaar in de Universiteitsbibliotheek Amsterdam die wel een titel draagt, maar die moet, zoals Jan Werner terecht opmerkt, gezien worden als een prototype zonder tekst. Deze atlas heeft niet alleen een afwijkende gegraveerde titelpagina, waarbij de titel *Belgia Foederata et Belgia Regia* temidden van een gegraveerde frontispice met een classicistische inslag is geplakt, maar bevat bovendien slechts veertien kaartbladen.

Merkwaardigerwijs ontbreken de algemene overzichtskaart van de XVII Provinciën en de kaart van Zeeland. Omdat deze atlas een inhoudsopgave mist, bestaat de kans dat die eruit gehaald zijn. Werner dateert de uitgifte van deze atlas tussen 1660 en 1667. Van der Heijden meent die later is uitgebracht en wel tussen 1667 en 1670.¹² Opnieuw geeft de *Oprechte Haerlemse Courant* hierover uitsluitsel. Volgens een advertentie werd deze atlas van de XVII Nederlandse Provinciën bestaande uit veertien kaartbladen door Frederick de Wit op 14 juni 1667 uitgegeven.¹³ Vermoedelijk was De Wit niet tevreden over deze druk en heeft in de daaropvolgende jaren de ontbrekende kaarten van Nicolaas Visscher gekopieerd. Van der Heijden, die de kaarten van Visscher en De Wit nauwkeurig met elkaar heeft vergeleken, concludeert namelijk dat de Wit's kaarten van de XVII Provinciën en die van Zeeland duidelijke kopieën zijn van die van Visscher.¹⁴

Na 1672 heeft De Wit nog verschillende edities van zijn *Nieut Kaert-boeck* uitgegeven. Zo verscheen er kort na de eerste druk een nagenoeg identieke atlas, waarbij de beschrijvende tekst tussen de kaarten was gevoegd. Daarna bracht hij een Franse editie uit, gevolgd door één met toevoeging van de vier detailkaarten van Holland.

In de daaropvolgende drukken voegde De Wit de nieuwe hoofdtitel *Germania Inferior Sive XVII Provinciarum Geographicae Generales ut et Particulares Tabulae* aan de atlastitel toe. De oude titel werd vervolgens ondertitel. Ook de frontispice werd door een nieuwe vervangen. Zowel de nieuwe hoofdtitel als het fraai gegraveerde titelblad met de zeventien maagden van de Nederlandse provinciën met hun wapenschilden nam hij van Nicolaas Visscher II over. Hoe hij deze koperplaat heeft kunnen bemachi-

gen, is onduidelijkheid. Naar het zich laat aanzien heeft De Wit die bij een openbare verkoop weten te verwerven, want in de eerste week van november 1684 liet Nicolaas Visscher II 'een ongemeene groote partye kooper kaart en kunstplaten, en papierkunst van kaarten' veilen, waaronder een flink aantal die door zijn vader Nicolaas en grootvader Claes Jansz. Visscher aan hem waren nagelaten.¹⁵ De 25 kaarten tellende *Germania Inferior* verscheen aanvankelijk zonder privilege. Daar dit recht op 27 oktober 1689 aan De Wit werd verleend, moet deze atlas dus tussen 1684 en 1689 zijn uitgegeven.¹⁶ Daarna volgde nog een druk met privilege die dus na 1689 verscheen. Koeman heeft deze laatste twee atlassen met een acceptabele marge gedateerd. Daarentegen slaat Van der Heijden de plank ditmaal mis. Hij concludeert namelijk dat de hiervoor beschreven *Germania Inferior* (zonder het privilege van De Wit) in de jaren 1670/1672 is uitgegeven.¹⁷ Van de verschillende edities van De Wit's atlas der XVII provinciën is een flink aantal exemplaren bewaard gebleven. Naast de door Koeman en Van der Heijden genoemde exemplaren, zijn er recent nog enkele getraceerd.¹⁸ In totaal zijn er nu bijna 25 atlassen in verschillende nationale en internationale bibliotheken bekend, waarvan bijna de helft tot de laatste twee edities van het betreffende kaartboek behoren. Ongetwijfeld zullen er nog enige exemplaren in particuliere collecties bevinden, zodat we zonder enige overdrijving mogen stellen dat er wereldwijd nog tientallen atlassen van De Wit bestaan.

De atlassen van Visscher

Over de Nederlanden-atlas van Visscher, die zeldzamer is dan die van De Wit, is relatief weinig bekend. Zo is de eerste uitgave van het *Nieut Kaert-boeck* van Nicolaas Visscher I bijvoorbeeld niet door Koeman beschreven. Slechts de *Germania Inferior*, die zoals we hiervoor zagen door Nicolaas Visscher II in 1684 werd uitgegeven, is door hem onderzocht.¹⁹ Ook de andere tien bekende exemplaren van Visscher's kaartboek behoren tot de laatste edities en zijn dus door Nicolaas Visscher II uitgegeven.²⁰ Koeman maakt echter wel melding dat er zich vermoedelijk een ouder exemplaar in de bibliotheek van Warschau bevindt en ook Van der Heijden vermeldt een eerdere editie. Hij schrijft dat er in 1997 een exemplaar zonder privilege in het Arnhems Historisch

Museum werd gevonden, waarvan de titelpagina ontbreekt.²¹

In de recent opgedoken Visscher I-atlas is het frontispice wel aanwezig, zodat een vergelijkend onderzoek met de Wit's atlas mogelijk is. Daaruit blijkt dat de titelbladen identiek zijn, dus inclusief de Wit's impressum.²² Het enige verschil schuilt daarin dat over de naam van F. de Wit een strookje papier is geplakt met de gedrukte naam N. Visscher. Ook de 'Verklaringe deses Boeks' van De Wit met de beschrijving van Nederland en de index van twintig kaarten, die op de *folio verso* is afgedrukt, treffen we in de atlas van Visscher aan. Alleen heeft Visscher, in tegenstelling tot De Wit, de toelichtende tekst niet opgenomen in zijn *Nieut Kaert-boeck* evenals de kaart van Westfalen, die wel in de index wordt genoemd. Visscher nam deze kaart overigens in geen enkele editie op.²³

Hieruit mogen we afleiden dat De Wit zijn atlas van de Nederlanden als eerste op de markt heeft gebracht, later gevolgd door Nicolaas Visscher I. Weliswaar gaf Visscher al eerder zijn atlas *Germania Inferior Sive XVII Provinciarum Geographicae Generales ut et Particulares Tabulae* of het *Kaert-Boeck van de XVII Nederlandse Provinciën* uit, maar dit is geen atlas van de Nederlanden in strikte zin van het woord. Naast de kaarten van de XVII provinciën heeft hij daarin namelijk een groot aantal kaarten van landen en gebiedsdelen die daarbuiten vallen aan toegevoegd, waardoor deze atlas 52 kaarten telt.²⁴

Wanneer Visscher I zijn *Nieut Kaert-boeck vande XVII Nederlandse Provincie* precies heeft uitgegeven is onduidelijk.

Advertenties zijn namelijk niet gevonden. Toch is dat bij benadering vast te stellen, want aan Visscher I werd op 5 juli 1677 het privilege verleend.²⁵ Daar op geen enkele kaart, van de onderzochte atlas, het 'cum Privilegio' wordt vermeld, moet de eerste editie van het kaartboek van Visscher I tussen juni 1672 en juli 1677 zijn uitgegeven.

Na 1684 verschenen er twee nieuwe edities van het kaartboek van de XVII Provinciën. Daarbij werd het titelblad vervangen door het eerder genoemde frontispice die door Gerard de Lairese, in opdracht van Nicolaas Visscher II, werd vervaardigd. Voor de titel greep hij terug naar de 52 kaarten tellende atlas van zijn vader en daaronder verscheen het 'cum Privilegio' dat op 15 september 1682 aan hem werd verleend.²⁶

De eerste editie van de *Germania Inferior* bevat negentien kaarten. Volgens

een exemplaar dat zich in de Koninklijke Bibliotheek van België bevindt en afkomstig is uit de beroemde boeken- en manuscriptencollectie van Charles Van Hulthem, zijn dit dezelfde negentien kaarten die eerder door Visscher I in zijn *Nieut Kaert-boeck* werden uitgebracht.²⁷ Alleen dragen de afzonderlijke kaarten nu het privilege van Visscher II. Andere exemplaren bevinden zich in het Limburgs Archief in Maastricht en de Staatsbibliotheek van Berlijn.²⁸

De tweede en vermoedelijk laatste editie, die door Koeman onder Vis 10 is beschreven, bevat 21 kaarten. Aan het eerder genoemde aantal van negentien kaarten werden twee nieuwe toegevoegd, te weten de kaart van Drente (*Drentia Comitatus Transisulaniae Tabulae*) en die van Antwerpen (*Marchionatus Sacri Romani Imperii*).²⁹

Conclusie

Nadat Frederick de Wit één of twee prototypen van zijn atlas van de XVII Nederlandse Provinciën had uitgegeven, verscheen in 1672 het *Nieut Kaert-boeck vande XVII Nederlandse Provincie*. Deze twintig kaartbladen tellende atlas droeg een titelblad dat afkomstig was van een ander boek en de gebruikte koperplaat had De Wit enkele jaren daarvoor weten te verwerven. Nicolaas Visscher I volgde zijn voorbeeld en bracht een identiek

kaartboek uit. Alleen de toelichtende tekst en de kaart van Westfalen ontbraken. In 1684 gaf zijn zoon Nicolaas Visscher II, een nieuwe editie uit met het speciaal daarvoor ontworpen frontispice. Dit fraai gegraveerde titelblad nam De Wit op zijn beurt weer van Visscher over.

De Wit heeft tussen 1672 en 1700 vijf edities van zijn atlas der Nederlanden uitgegeven met drie verschillende titelbladen. Het uitgevershuis van Visscher bracht in diezelfde periode drie edities uit.

Summary

The 'Nieut Kaert-boeck vande XVII Nederlandse Provincie'. New insights into two late 17th-century atlases / Ruud Paesie

In the second half of the 17th century two atlases with topographic maps of the Dutch Seventeen Provinces were published: one by Frederick de Wit and the other by Nicolaas Visscher I. Both atlases bear a striking resemblance to each other by using the same title *Nieut Kaert-boeck vande XVII Nederlandse Provincie* on the same frontispiece. Missing was the date on the title-pages and therefore the publishing date was till now deduced from evidence in the maps. Recently, an unknown copy of the Visscher I atlas has surfaced, shedding new light on this matter. Additional research in other sources concludes that De Wit published his map book in 1672, quickly followed by Visscher I. In 1684 his son Nicolaas Visscher II republished the atlas with a new frontispiece, afterwards re-used by De Wit.

The BIMCC organizes, each year, an excursion to a map collection in or near Belgium, a Map Evening (in Brussels) and an International Conference or Study Session on a major topic of the History of Cartography. It publishes three illustrated Newsletters per year and maintains a web site. Membership 30 euro

Secretariat : Zwanelaan 16, B-2610 ANTWERPEN (Belgium)
Tel/Fax ++32- (0)3 - 440. 10. 81 e-mail : info@bimcc.org
www.bimcc.org

Noten

1. Koeman, C., *Atlantes Neerlandici: bibliography of terrestrial, maritime and celestial atlases and pilot books, published in the Netherlands up to 1880*. Deel III (Amsterdam 1969), blz. 206.
 2. *Nieut Kaert boeck vande XVII Nederlandsche Provincien*. Heruitgave van de atlas van de Nederlanden uitgegeven door F. de Wit in (1670-1672) Met een inleiding van H.A.M. van der Heijden. Alphen aan de Rijn, 1999, blz. 11-12 en blz. 20-21.
 3. Deursen, A. Th. van, *De last van veel geluk*. Amsterdam 2004, blz. 100-129.
 4. Deys, H. (e.a.), *Guicciardini Illustratus. De kaarten en prenten in Lodovico Guicciardini's Beschrijving van de Nederlanden*. 't Goy-Houten, 2001, blz. 9-20.
 5. Heijden, H.A.M. van der en D.I. Blonk, *De kaart van de Republiek der VII Provinciën, 1615-1797*. Alphen aan den Rijn, 2005, blz. 7.
 6. Zij werkelijke naam was Pieter van der Keere (1571-ca.1646). Koeman, C., *Atlantes Neerlandici*, III, Theatrum orbis terrarum.
 7. *Nieut Kaert-boeck*, blz. 3-4.
 8. Krog, P.C.J. van der, *Advertenties voor kaarten, atlanten, globes e.d. in Amsterdamse kranten 1621-1811*. Utrecht, 1985 (De door Van der Krog geraadpleegde exemplaren van de *Amsterdamsche Courant* bevinden zich in het Gemeentearchief Amsterdam, inventarisnummer W32); Schipper-Van Lottum, M.G.A., *Advertenties en berichten in de Amsterdamse courant uitgetrokken op kleding, stoffen, sieraden, en accessoires tussen de jaren 1672-1765*, 8 delen. Amsterdam/Groningen, 1993-2004.
 9. *Nieut Kaert-boeck*, blz. 13.
 10. Obreen, Fr.D.O., *Archief voor Nederlandsche kunstgeschiedenis: verzameling van meerendeels onuitgegeven berichten en mededeelingen betreffende Nederlandsche schilders, plaatsnijders [...]*. Deel 7 (Rotterdam 1888-1890), blz. 257.
 11. Gemeentearchief Rotterdam, 58.C.39; *Nieut Kaert-boeck*, 11.
 12. Sijmons, A.H., *Catalogue of atlases*. Amsterdam, 1987, nr.349; Werner, J.W.H., *Inde Witte Pascaert. Kaarten en atlanten van Frederick de Wit, uitgever te Amsterdam (ca. 1630-1706). Catalogus bij de gelijknamige tentoonstelling in de Universiteitsbibliotheek Amsterdam, gehouden naar aanleiding van de voltooi-de restauratie van vijf monumentale wandkaarten*. Alphen aan den Rijn, 1994, blz. 18 en 33; *Nieut Kaert boeck*, blz. 11.
 13. *Oprechte Haerlemse Courant*, 14 juni 1667. 't Amsterdam, by Frederick de Wit, in de Kalverstraet, by den Dam, in de witte Pascaert, wert uytgegeven, alle de Provincien van de 17 Nederlanden, zijnde Brabant en Mechelen en 't Marquisaet, in een Caert begrepen, ende Gelderland en Zutphen in een Caert, soo dat de 17 Provincien, met haer Steden ende Sterckten, in 't Plaet bestaen in 14 Caerten, alle op Atlas Pampier, werden oock yder apart verkocht; noyt voor desen allegader soo perfect afgebeeld'.
 14. *Nieut Kaert-boeck*, blz. 14 en 17.
 15. Van der Krog, *Advertenties voor kaarten*, blz. 18-19.
 16. Obreen, *Archief voor Nederlandsche kunstgeschiedenis*, deel 7, blz. 155.
 17. *Nieut Kaert-boeck*, blz. 12 en 21.
 18. The Cruising Association Hanson Collection, Cambridge; Norddeutscher Zentralkatalog Hamburg (KS 3230/3000); Thüringer Universitäts- und Landesbibliothek, Jena (2 MS 437); Maritiem Museum Rotterdam, atlas 97; University of Oxford; Médiathèque Municipale Jean Lévy. Lille; Koninklijke Bibliotheek, (395 A 6); Universiteitsbibliotheek Amsterdam (1806 A 18).
 19. Koeman, *Atlantes Neerlandici*, III, Vis 10.
 20. Naast de exemplaren die door Van der Heijden worden genoemd in *Nieut Kaert-boeck*, noot 27.
- zijn dat de Staatsbibliotheek Preußischer Kulturbesitz Berlijn (K210), de Koninklijke Bibliotheek België (VH 25.858 D) en het Museum Plantin Moretus, Antwerpen (B 12).
21. *Nieut Kaert-boeck*, blz. 22.
 22. Deze atlas bevindt zich in particulier bezit. Door invoeging van extra kaarten, veelal van latere datum, is op de titelbladzijde het oorspronkelijke gedrukte aantal van twintig kaarten met de hand veranderd in 36.
 23. *Nieut Kaert-boeck*, blz. 13.
 24. Koeman, *Atlantes Neerlandici*, III, Vis 9; *Nieut Kaert-boeck*, blz. 22.
 25. Obreen, *Archief voor Nederlandsche kunstgeschiedenis*, deel 7, blz. 148.
 26. Ibidem, 149; Koninklijke Bibliotheek België (VH 25.858 D). Andere exemplaren bevinden zich in het Rijksarchief Maastricht en Staatsbibliotheek Preußischer Kulturbesitz Berlijn (K210).
 27. Zie noot 18.
 28. Ibidem.
 29. Koeman, *Atlantes Neerlandici*, III, Vis 10.

In- en verkoop: **antiquarische boeken**

prenten

decoratieve grafiek

Brede sortering:

- Geïllustreerde drukken 15-19e eeuw
- Topografie
- Atlanten
- Reisboeken
- Oude kunstgrafiek
- Natuurlijke historie

Antiquariaat Plantijn

Ginnekenmarkt 5 - 4835 JC Breda

Telefoon: 076 560 44 00

Mobiel: 06 532 994 10

E-mail: dieter.d@planet.nl

BK BUBB KUYPER

VEILING

**BOEKEN
MANUSCRIPTEN
EN GRAFIEK**

Jansweg 39
2011 KM Haarlem
tel. 023 5323986
fax 023 5323893

e-mail info@bubbkuyper.com
catalogus online te raadplegen op
www.bubbkuyper.com

met o.a.

grote collectie
cartografie en
topografische
grafiek

diverse atlanten,
waaronder **Blaeu**,
Tooneel der steden
(deel !)

oude en zeldzame
boeken (o.a.
Nederlandse
geschiedenis en
topografie)

**20 t/m 23
november 2007**

**Kijkdagen
15 t/m 18 november**

Koop en Verkoop
uw oude landkaarten via
www.swaen.com

Internet veiling

www.swaen.com
paulus@swaen.com

ANTIQUARISCHE BOEKEN- PRENTENHANDEL

INKOOP/VERKOOP

S.C. LEMMERS

**Zeer grote topografische
collectie prenten van
Nederland van 1500 tot 1900:**

- Stad- en dorpsgezichten
- Landkaarten
- Beroepenprenten
- Gemeentekaartjes
(van J. Kuiper, ± 1865)

Boeken van 1500 tot 1900:

- Topografie Nederland
- Lokale beschrijvingen
- Vogelboeken
- Bloemenboeken
- Beroepenboeken
- Bijbels
- Atlassen

In verband met variabele
openingstijden is een
telefonische afspraak
aan te bevelen.

S.C. Lemmers
von Bönninghausenlaan 16
2161 ET Lisse
Telefoon 0252-415332
Giro 1344413

MERCATOR
Achter Clarenburg 2
3511 JJ Utrecht - NL
Tel. 030-2321342
Bezoek op afspraak.

P.J. KIPP
RESTAURATIE-ATELIER

Abstederdijk 309
3582 BL Utrecht
Telefoon (030) 2516010

**Archivering, conservering en restauratie
van kaarten en collecties**

- Conservering en restauratie van kaarten met behoud van authenticiteit
- Verzorging van grote formaten, inclusief passepartout en lijstwerk
- Vervaardiging van zuurvrije dozen
- Beschrijving en restauratie van tekeningen, kaarten, atlassen, reisverslagen, boeken etc.
- Doen van onderzoek en maken van een inventaris of catalogus van kleine collecties

Inzendingen voor deze rubriek aan:

Sjoerd de Meer

E-mail: de.meer@hccnet.nl

Besprekingen

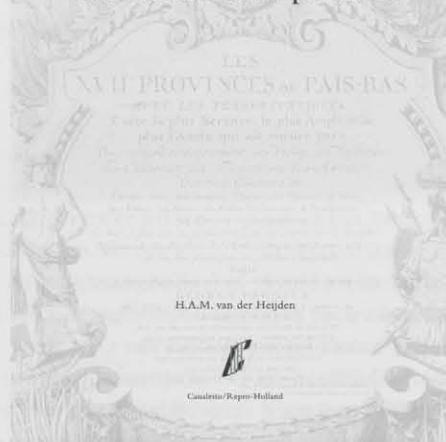
De Nederlanden van wandkaart tot postkaart: P. de Wit [sic!]/P. van der Aa/Covens & Mortier: in negen bladen: facsimile met toelichting

H.A.M. van der Heijden

- Alphen aan den Rijn: Canaletto/Repro-Holland, 2006. - 24 p. tekst + 9 bl. facs. - ISBN: 978 90 6469 822 4. - € 25,00.

Deze publicatie gaat in op de negenbladige kaart *Belgii XVII Provinciarum Tabula*, oorspronkelijk uitgegeven door Frederik de Wit tussen circa 1660 en 1665. Volgens Van der Heijden is het om drie redenen een bijzondere kaart. Op de eerste plaats verscheen zij gelijktijdig met een kaart van de Zeven Provinciën, gedrukt met behulp van dezelfde koperplaten. Verder beleefde deze combinatie in de daaropvolgende zeventig tot tachtig jaar nog twee edities, dus zes edities in totaal. Tot slot werd er vanaf de 'derde editie' (lees: de tweede editie van de kaart van de Zeventien Provinciën) veel gegevens over de scheepvaart en vooral over het postwezen toegevoegd. Vandaar de titel 'van wandkaart tot postkaart'. Al met al dus voldoende argumenten om een facsimile van de kaart uit te brengen, die vergezeld gaat van een 24 pagina's tellende toelichting door Van der Heijden. In de toelichting wordt helaas nergens expliciet vermeld welke kaart nu precies gefacsimileerd is. Na enig speurwerk blijkt het te gaan om de derde editie van de kaart

De Nederlanden van wandkaart tot postkaart

van de Zeventien Provinciën door het uitgevershuis Covens & Mortier. Van der Heijden gebruikt hiervoor de codering 'E' en dateert de uitgave tussen 1735 en 1744. Vermoedelijk is het persoonlijke exemplaar van de auteur voor de facsimile gebruikt. Dit exemplaar bevindt zich tegenwoordig in de Universiteitsbibliotheek van Tilburg (coll. vdH, 138/4a). De negen bladen komen stuk voor stuk voldoende scherp naar voren en de toponiemen zijn allemaal duidelijk leesbaar. Ook de afbeeldingen in de begeleidende tekst zijn - op die van pagina 9 na - goed gereproduceerd.

In de toelichting plaatst Van der Heijden de wandkaart in historisch perspectief, behandelt hij de genese en inhoud van de kaart en gaat hij uitgebreid in op het belang van de kaart voor het postwezen. In de uitgave van Van der Aa blijkt de kaart de oudst bekende gedetailleerde en groot-schalige postkaart van de Zeventien en Zeven Provinciën te zijn. Zoals we van de auteur gewend zijn, is sprake van een degelijke en goed beargumenteerde tekst. Niettemin heeft Van der Heijden verzuimd gebruik te maken van de meest recente literatuur. In het stuk over het postwegen-net had wat mij betreft een verwijzing naar de historische wegenatlas van Horsten, *Doorgaande wegen in Nederland, 16e tot 19e eeuw* (2005), niet misstaan. Datzelfde geldt voor de monografie over Pieter van der Aa door Hoftijzer (1999), bij het aanhalen van deze Leidse boekverkoper. En dat er over Covens & Mortier sinds de facsimile-uitgave van enkele fondscatalogi door Peter van der Krogt in 1992 het nodige gepubliceerd is, mag toch hopelijk genoegzaam bekend zijn...

In de toelichting komt tevens de bladindeling van de wandkaart aan de orde. Die bladindeling is complex. Van der Heijden weet dit voor een groot deel te verhelderen door het gebruik van schematische tekeningen. Hij maakt bij de nummering van de bladen echter geen onderscheid tussen een nieuwe koperplaat en een nieuwe staat. Zowel plaat als staat hebben telkens een nieuw volgnummer gekregen, hoewel er ook enkele kleine plaatwijzigingen zijn die geen eigen nummer hebben verdiend (zie C 5, C 7 en C 8). Deze systematiek maakt het lastig om te bepalen welke platen nu zijn hergebruikt en of er sprake is van nieuwe staten. Persoonlijk lijkt het mij inzichtelijker om de plaat apart met een cijfer of letter aan te duiden en de desbetreffende staat daarachter te zetten met een cijfer. Het linker bovenblad van de kaart van de Zeventien Provinciën van De Wit wordt dan bijvoorbeeld A 1.1 en in de latere staat van Van der Aa C 1.2, in plaats van het huidige A 1 en C 15. Op die manier zijn in totaal zestien of zeventien verschillende platen te determineren en 32 staten.

Maar genoeg kritische kanttekeningen nu.

De postiljon kondigt de vrede van Munster aan, 1648.

Van der Heijden komt de lof toe, dat hij de moeilijke genese van deze wandkaart tot in detail heeft uitgezocht. Met deze publicatie voegt hij niet alleen wederom een mooie titel toe aan zijn omvangrijke historisch-cartografische oeuvre, maar brengt hij tevens een belangwekkende Nederlandse wandkaart voor het voetlicht. Voor de kaartliefhebber alle reden om dit initiatief toe te juichen.

Marco van Egmond

Land in zicht: Vingboons tekent de wereld van de 17de eeuw

Onderzoek en tekst Martine Gosselink; eindred. Paul Brood; – Zwolle: Waanders; Den Haag: Nationaal Archief, 2007.

160 p.: ill., krt.; 31 cm.

ISBN 13-978-90-400-8292-4. – € 22,50

Johannes Vingboons (1616/17–1670) behoort tot de interessantste figuren uit de Nederlandse zeventiende eeuw die informatie van overzee in kaarten en tekeningen verwerkten. Vooral zijn grote reeks van topografische aanzichten in aquarel van (haven)steden geniet terecht bekendheid. De aquarellen voegen aan de toch al rijke Nederlandse iconografie ook nog eens kleur toe. Hoewel Vingboons zelf geen van de door hem afgebeelde gebieden heeft bezocht, had hij door zijn goede contacten met Joan Blaeu in ruime mate de beschikking over actueel materiaal van over de gehele wereld. De tentoonstelling 'Land in Zicht' die van 27 januari tot 15 april 2007 in de Kunsthal in Rotterdam is gehouden bracht voor het eerst een groot aantal van deze aanzichten en kaarten van Vingboons bijeen. Behalve de 60 stuks uit het Nationaal Archief, was er veel uniek materiaal uit de bibliotheek van de Medici in Florence en het Vaticaan te zien. Bij de expositie verscheen een gelijknamige publicatie van de hand van kunsthistorica Martine Gosselink.

Land in zicht begint met een sectie waarbij het aanzicht van een stad door Vingboons op de tegenoverliggende pagina wordt vergeleken met een actuele foto

vanuit min of meer hetzelfde standpunt, gemaakt door een bekende fotograaf. Soms – zoals bij het kasteel van Osaka en bij de Tafelbaai – is het zeventiende-eeuwse beeld nog goed vergelijkbaar, maar in de meeste gevallen zijn de afgebeelde steden in de loop der tijd drastisch veranderd. Het boek vervolgt met een toelichting die in kort bestek enige context geeft aan het werk van Johannes Vingboons. De tekst is afgestemd op de geïnteresseerde leek, maar desondanks in ruime mate voorzien van noten. Wie doorbladert naar die 116 eindnoten vindt daar naast een gedegen hoeveelheid literatuurverwijzingen veel informatie over herkomst, samenstelling en onderlinge vergelijkingen van het werk van Vingboons. Hierna volgt een lange reeks in kleur afgebeelde aanzichten en kaarten met begeleidende tekst, terwijl uit sommige afbeeldingen een detail op paginaformaat wordt getoond. De begeleidende teksten in dit deel bevatten korte historische informatie over de afgebeelde locatie, met de nadruk op de rol van de Nederlanders in het gebied. Historisch-cartografische of kunsthistorische informatie ontbreekt hier, of wordt slechts kort aangestipt. Het boek besluit met een oeuvrelijst van Vingboons. Deze lijst met 255 nummers biedt een aanvulling op de 242 nummers die Wieders in 1925-1933 in zijn *Monumenta Cartographica* publiceerde. De lijst bevat

soms korte annotaties over de voorbeelden van Vingboons en enkele onderlinge verwijzingen. Bovenaan iedere pagina zijn kleine afbeeldingen geplaatst, zodat dit deel nog eens 44 werken van Vingboons te zien.

Zoals de inleiding aankondigt, wordt het werk van Vingboons in *Land in zicht* meer vanuit historisch en kunsthistorisch perspectief benaderd, en minder uit cartografisch gezichtspunt. De nadruk ligt vooral op de geschiedenis van de afgebeelde locaties en hun historische context. Het boek bevat bijvoorbeeld geen beschouwing over de plaats van het werk van Vingboons in het topografisch tekenen, of een vergelijking met landschapskunst – iets wat men in een dergelijk overzichtswerk toch zou verwachten. De kunsthistorische literatuur over de twee afbeeldingen van Khoikhoi aan de Kaap – 'de Hottentotse Adam en Eva' – is niet benut. Vingboons' weergave van de oorspronkelijke Kaap-bewoners is bijzonder invloedrijk geweest en eindeloos gekopieerd; de twee aquarellen van Vingboons zijn de oudst bekende versies (zie bijvoorbeeld: E. Basani en L. Tedeschi 'The Image of the Hottentot in the Seventeenth and Eighteenth Centuries. An Iconographical Investigation' In: *Journal of the History of Collections* Vol. 2 (1990) no. 2, 157-186). Die constatering had aan het kunsthistorisch perspectief van het werk van Vingboons zeker meer invulling gegeven. Het lijkt of dit boek verschillende doelgroepen tegelijk wil bedienen. *Land in zicht* is aan de ene kant een koffietafelboek met schitterende historische afbeeldingen en korte teksten over de afgebeelde plaatsen. Het wil echter ook een volledig overzicht bieden van en context geven aan het oeuvre van Vingboons. Door de grote verschillen tussen de onderdelen van het boek en door de versnippering van informatie is het in die tweede opzet minder geslaagd. De lezer die graag dat volledige overzicht wil krijgen, moet zijn informatie bijeenprokkeln uit leestekst, afbeeldingen, bijschriften, noten en oeuvrelijst. Maar dat is geen straf, met zo'n mooi boek op schoot.

Diederick Wildeman

Deze rubriek vestigt de aandacht op bijzondere internetsites met betrekking tot de historische cartografie.

Tips: Elger Heere (e.heere@geo.uu.nl) of Martijn Storms (m.storms@library.leidenuniv.nl).

Via de website www.maphist.nl/ct/alacarte/index.html zijn alle hieronder vermelde links direct aanklikbaar.

@ la Carte

Geschiedenis van Zuid-Holland

Op 21 juni is in Delft door J. Franssen, Commissaris van de Koningin in Zuid-Holland, een zeer omvangrijke website over de geschiedenis van de provincie Zuid-Holland gelanceerd. Deze website is het resultaat van een samenwerkingsverband van het Nationaal Archief, de Kring van Zuid-Hollandse Archivarissen en het Provinciaal Historisch Centrum van het Erfgoedhuis Zuid-Holland. De website is een goed voorbeeld van 'harvesting' technieken waarbij informatie vanuit verschillende servers gehaald wordt.

Via drie verschillende ingangen, die alle via de thuispagina toegankelijk zijn gemaakt, kan gezocht worden naar 'verhalen': per tijdvak, per plaats en per thema. Op deze beginpagina is verder informatie over archieven en bijzondere collecties te vinden. Verder zien we actuele informatie in de vorm van een nieuws- en agenda-rubriek. Leuk op de thuispagina is tenslotte het 'Archiefstuk van de week'.

Wat de website voor de historische cartografie interessant maakt, is het grote aantal kaarten dat er op te vinden is. Van negen Zuid-Hollandse archieven kan in de online inventarissen gezocht wor-

den en van vier van deze archieven, te weten het Nationaal Archief, het Regionaal Archief Leiden, het Gemeentearchief Rotterdam en het Haags Gemeentearchief, zijn grote aantallen archiefstukken te zien in de beeldbank. Veel kaartmateriaal, waaronder een aantal complete kaartboeken, zijn voor dit project gedigitaliseerd. Op dit moment is de beeldbank van het Haags Gemeentearchief nog niet compleet.

Wanneer er onder 'Zoeken in Archieven & Collecties' op 'kaart' gezocht wordt en gekozen wordt voor 'Alleen Beeld en Geluid' levert dat maar liefst 2354 resultaten in het Nationaal Archief, 1122 resultaten in het Gemeentearchief Rotterdam en 983 resultaten in het Regionaal Archief Leiden op. Wanneer er een van de resultaten aangeklikt wordt, kom je op de website van het betreffende archief terecht waarbij via een viewer ingezoomd kan worden. De kwaliteit van de afbeeldingen verschilt per archief. Men moet zich wel bewust zijn dat er gezocht kan worden op alle in de beeldbanken opgenomen afbeeldingen die met name bij het Nationaal Archief lang niet altijd betrekking op Zuid-Holland hebben.

sitemap help contact Zoek
Uitgebreid zoeken

Geschiedenis van Zuid-Holland - het historische verhaal en de archiefcollecties

archieven & collecties ► zoeken in archieven ► zoekresultaten

ZOEKRESULTATEN

► ZOEKEN BINNEN DIT RESULTAAT

U zocht op: kaartboek
Resultaat: 1515 maal gevonden
Per pagina: 5 resultaten ▼

► OPNIEUW ZOEKEN

1358 RESULTATEN IN HET NATIONAAL ARCHIEF

Beeld en geluid

Archief: Nationaal Archief
Beschrijving: Kaartboek van de landen toebehoord hebbende aan de abdij van Riinsburg, gelegen in Riinland, op kleiner schaal gekopieerd naar het onder letter M vermelde, door den landmeter Johannes Dou en geteekend 8 April 1662.
Maker: Jan Pieterszoon Dou
Datering: 0000

Genoemde website:
www.geschiedenisvanzuidholland.nl

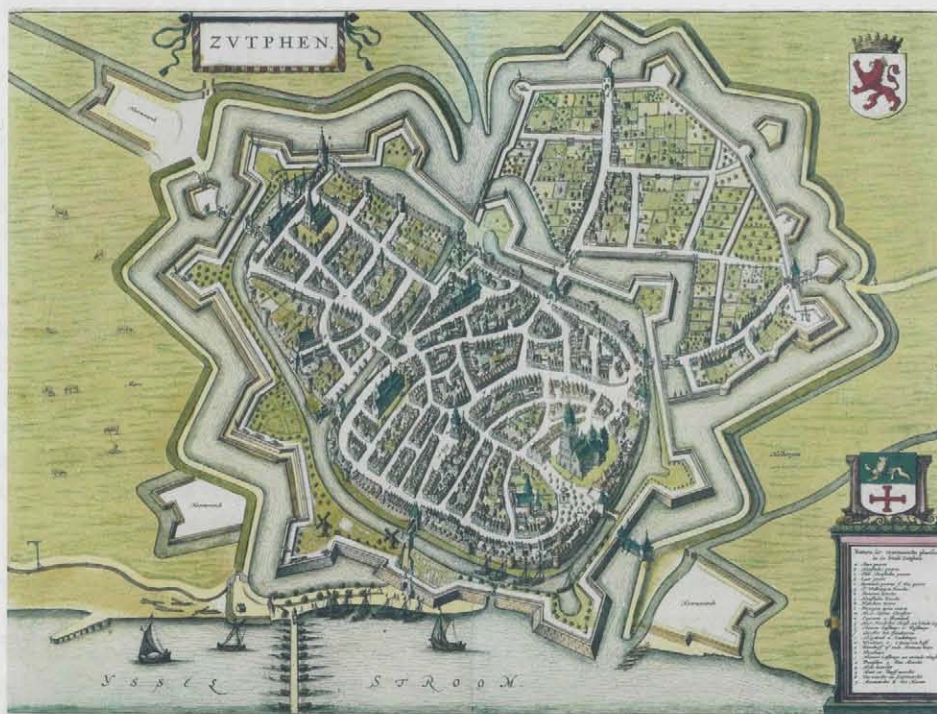
Inzendingen voor deze rubriek aan:
Ron Guleij, Nationaal Archief, Verzameling
Kaarten en Tekeningen, Postbus 90520,
2509 LM Den Haag.
e-mail: ron.guleij@nationaalarchief.nl

Varia Cartographica

Kijk in de kaarten van het Stads- en Streekarchief Zutphen

In het depot van het Stads- en Streekarchief Zutphen ligt een schat aan prenten en kaarten opgeborgen. Een klein deel van de kaartencollectie is nu te bekijken via de website. Zo is een vier meter lange kaart van de Berkel tussen Lochem en Zutphen te zien op www.streekarchiefzutphen.nl. De scans zijn van een zo hoogwaardige kwaliteit dat alle kaarten tot in detail te bekijken zijn. Via het project 'Kijk in de kaarten' zijn 130 kaarten, plattegronden en prenten afkomstig uit archieven, atlanten en andere boeken gedigitaliseerd. Vrijwilligers van het Stads- en Streekarchief Zutphen hebben de kaarten uit de duizenden kaarten geselecteerd, beschreven en gerubriceerd.

Mocht u een andere of meerdere afbeeldingen (tiff of jpeg) willen gebruiken voor publicatie, dan stuurt het Stads- en Streekarchief Zutphen u deze graag op cd-rom toe. Voor meer informatie: Sandra Oosterholt, Stads- en Streekarchief Zutphen, Archiefbeheer voor de gemeenten Brummen, Lochem en Zutphen. Telefoon: 0575-512157.

De bekende uitgever van atlanten en kaarten, Blaeu, gebruikte voor zijn kaart van Zutphen de kaart van Van Geelkercken als voorbeeld. Blaeu drukte de kaart af op een groter formaat en liet het prospect (aanzicht) achterwege. De afgebeelde kaart is opgenomen in 'Novem ac magnum theatrum urbium Belgicae foederatae'.

6th International BIMCC Conference Formatting Europe Mapping a Continent

Sinds 1969 organiseert Europalia International iedere twee jaar een belangrijk internationaal multidisciplinair cultureel festival in België. In 2007, tijdens de vijftigste verjaardag van het Verdrag van Rome, staat het festival in het teken van het 50-jarig bestaan van de Europese Unie. Van 3 oktober 2007 tot 3 februari 2008 ontvangt Europalia 27 gastlanden. De Koninklijke Bibliotheek en de Brussels International Map Collectors' Circle (BIMCC) lanceren een gezamenlijk programma bestaande uit een tentoonstelling en een conferentie rondom het thema 'Formatting Europe - Mapping a Continent', wat nu ook officieel deel uit maakt van het officiële Europalia programma (zie www.europalia.eu). Vrijdag 16 november 2007, 09.30 - 18.00 in de Koninklijke Bibliotheek België (Auditorium Lippens, Boulevard de

l'Empereur 4, 1000 Brussels):

Voorlopig programma:

Günter Schilder (Utrecht): Conference Chairman

Angelo Cattaneo (Florence): Europe in late Medieval and early Renaissance World Maps: Provincializing Europe

Leena Miekkaavaara (Tuusula, Finland):

Unknown Europe: the mapping of the Northern Countries by Olaus Magnus
Krystyna Szykula (Wrocław): Anthony Jenkinson's unique wall map of Russia (1562) and its influence on European cartography

Peter van der Krogt (Utrecht): European towns in Braun & Hogenberg's town atlas
Markus Heinz (Berlin): Europe as seen by the Homann publishing firm in Nürnberg in the 18th century

Peter Barber (London): Bringing the map to

life: European satirical maps, 1845 - 1945
Gilles Palsky (Paris): Connections and exchange in European cartography : the example of 19th century statistical maps
Bernard Jouret (Brussels): The space perception of the relief of Europe by contour lines: the remarkable work of J.C. Houzeau, edited in 1857

Verdere informatie via Wulf Bodenstein, Tel. +00-32(0)2-772.69.09, wulfbo@scarlet.be

Rectificatie

In de Engelse samenvatting van de bijdrage over Jacob van Deventer en Barbara Smets in Caert-Thresoor 25-4/2006 onder de titel: "Unpublished document from the Mechelen archives..." is een foutje is gesloten. Het was niet "the council of Trent" maar "the council of Cologne" dat Barbara Smets de gunst verleende haar een aantal bezittingen van dan wijlen Van Deventer over te dragen.

Tentoonstelling 'Een Rijk Bezit' in Museum Joure

Aan de hand van hier nog niet eerder getoonde authentieke kaarten, prenten en oude documenten biedt de expositie Een Rijk Bezit een blik op de achttiende eeuw in Skarsterlân. Centrale figuur daarbij is Johan Vegelin van Claerbergen (1690-1773) die in velerlei opzicht een rijk bezit naliet. Als grietman van Doniawerstal had hij in de loop van de achttiende eeuw veel landerijen in een groot gebied rond Joure verworven. Hij legde ook een opmerkelijke verzameling kaarten van dat gebied aan. Johan was namelijk een groot liefhebber van kaarten. Als jongen was hij al bezig plattegronden te tekenen, onder anderen van het huis waar hij opgroeide, Heremastate. Toen hij grietman van Doniawerstal was geworden, liet hij verschillende landmeters kaarten vervaardigen. Zijn vader en broers, die grietman van Haskerland waren geweest, deden dat ook. Op de expositie in Museum Joure is een belangrijke rol weggelegd voor Heremastate in Joure en Osingastate in Langweer, de huizen die in het leven van de familie Vegelin van Claerbergen een grote rol hebben gespeeld. Verder is er o.a. aandacht voor het grietmansambt, het maken van kaarten en de bemoeienissen van Johan Vegelin met de gevolgen van de turfgraverij waarbij veel land in grote waterplassen veranderde, die vervolgens nog meer land en sommige dor-

pen zoals Oudehaske dreigden te verzwelgen.

Johan Vegelin hield er van zelf te meten en kaartjes te tekenen. Op de kaarten schreef hij dan bijvoorbeeld wie welk stuk land bezat, hoe groot het was en hoeveel belasting het moest opbrengen. Ook talrijke veldnamen komen daar op voor. De meeste van die kaarten bleven bewaard in het familiearchief Eysinga-Vegelin van Claerbergen, dat berust bij Tresoor in Leeuwarden. Een klein deel van de verzameling kaarten is aanwezig in de Provinciale Topografische Atlas van het Fries Museum.

Weinig mensen hebben deze unieke kaarten gezien. Dat is jammer want ze bieden een boeiende blik op het leven op het Friese platteland in de achttiende eeuw. Bovendien zijn de kaarten en plattegronden van groot belang voor de geschiedenis van de cartografie en het maken van kaarten.

Bij de tentoonstelling hoort het gelijknamige boek, geschreven door Karel F. Gildemacher en Jacob H.P. van der Vaart. Meer dan honderd kaarten van Johan Vegelin van Claerbergen worden in dit boek afgebeeld, samen met talrijke prenten uit de eerste helft van de achttiende eeuw. De schrijvers vertellen de verhalen van de kaarten en laten aan de hand van archiefstukken zien wat er achter zit. Het boek is verkrijgbaar in

Heremastate, berg en tuinaanleg rond 1720 - coll. Tresoor

het museum (€ 29,95) of bij uitgeverij Matrijs.
Tentoonstelling t/m 28 oktober.
Expositieruimte Auditorium, Museum Joure.

'Maps and Society' Serie lezingen op het Warburg Institute

Ook de komende periode worden lezingen op het gebied van de geschiedenis van de cartografie georganiseerd door Catherine Delano Smith (Institute of Historical Research) en Tony Campbell (voorheen Map Library, British Library). De bijeenkomsten worden gehouden op het Warburg Institute, University of London, Woburn Square, London WC1H 0AB om 5 uur 's middags. De toegang is vrij. Na afloop is een drankje verkrijgbaar en iedereen is welkom.
Inlichtingen: +44(0)20 8346 5112 (Dr C. Delano Smith) of
t.campbell@ockedon.clara.co.uk

2007 - 1 november

Dr Keith Lilley (Department of Geography, Archaeology and Palaeoecology, Queen's University Belfast). 'Mapping the Realm: New Perspectives on the Gough Map of Great Britain (c.1280-c.1360)'.

29 november

Dr Margaret Small (History, Keele University). 'Complementing the Text: The Maps of G. B. Ramusio's *Navigazioni e Viaggi* (1554-1559)'.

2008 - 24 januari

Professor Valerie Kivelson (Department of History, University of Michigan). 'Angels in Siberia: Maps and Empire in the Age of Peter the Great'.

28 februari

Dr James Kelly (Worcester College, University of Oxford). 'Daniel Defoe's Captain Singleton (1720): Spectacular Speculative Geography'.

Recente informatie over de lezingen:
website: <http://www.maphistory.info/warburgprog.html>

Bijdragen gevraagd voor nieuwe publicatie *Intersections*, volume 13

The Dutch Trading Companies as Knowledge Networks (Brill Publishers)

De Nederlandse Handelscompagnieën, zoals de VOC en de WIC, beschikten over een wereldwijd netwerk van handelsposten. Deze handelsposten waren bemand met personeel van diverse nationaliteiten, van wie een groot aantal hun waarnemingen en ervaringen hebben beschreven en gepubliceerd. Deze teksten vormden vervolgens weer de basis voor andere publicaties met betrekking tot de wereld buiten Europa. Een belangrijk deel van de Europese vertogen over de niet-westerse wereld werd hiermee indirect afhankelijk van de Nederlandse Handelscompagnieën. Over deze representaties van de wereld buiten Europa is tot nog toe weinig is gepubliceerd in het Engels. Bijdragen met betrekking tot de nieuwe publicatie, onder meer over het onderwerp

cartografie en geografie, zijn welkom.

Voorstellen, lengte ca 300 woorden, kunnen worden verzonden naar een van de bewerkers van deze publicatie.

De bronnen hoeven niet beperkt te blijven tot Nederlandse tekst. Veel teksten verschenen immers ook in Frans, Duits en Latijn, of waren vertaald.

Deel 13 van *Intersections* wordt bewerkt door Siegfried Huigen, Stellenbosch (sh@sun.ac.za), Jan de Jong, Groningen (J.L.de.Jong@let.rug.nl) en Elmer Kolfin, Amsterdam (E.E.P.Kolfin@uva.nl). De uitgave staat gepland voor 2009. Het deel wordt uitgegeven in combinatie met een conferentie die plaats zal vinden in Leiden in oktober 2008.

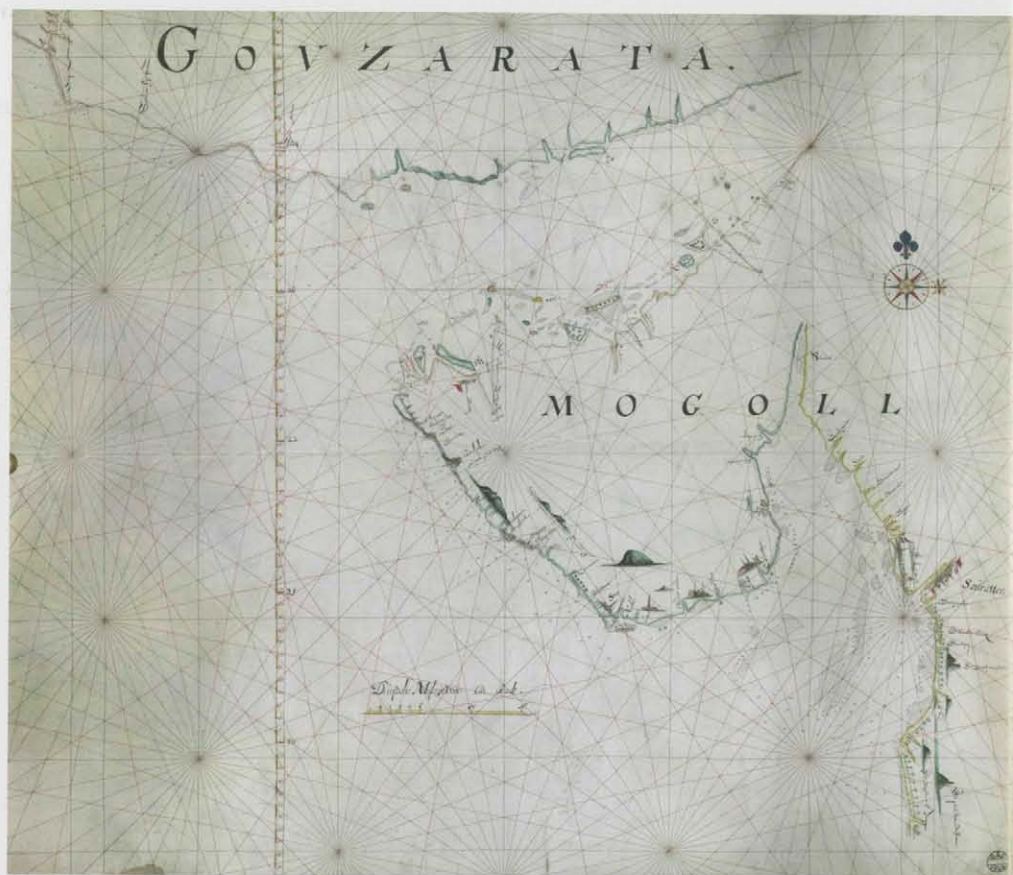
Bij de voorplaat: een VOC-kaart uit de Corpus Christi collectie

Voor de omslag van deze jaargang (2007) is gekozen voor een detail uit een manuscriptkaart op perkament van de Verenigde Oostindische Compagnie. De kaart maakt deel uit van de 'Corpus Christi Collectie', een verzameling van 30 zeventiende-eeuwse manuscriptkaarten die in 2006 door het Maritiem Museum Rotterdam werd aangekocht. Zowel door de schrijvende pers als door radio en tv werd ruim aandacht besteed aan deze unieke aankoop en velen bezochten in het Maritiem Museum de tentoonstelling 'de schat van Corpus Christi'. De collectie bestaat uit dertien VOC-kaarten op perkament waaronder acht kaarten van Joan Blaeu (I) (1598/1599-1673) en vier kaarten vervaardigd in Batavia. Verder telt de verzameling nog zeven VOC-kaarten op papier, alle anoniem en vermoedelijk grotendeels in Batavia vervaardigd. De overige kaarten zijn Engels, twee op perkament en acht op papier.

Alle kaarten zijn tussen ca. 1655 en 1670 vervaardigd. Intrigerend is de vraag hoe de VOC-kaarten ooit in Engeland zijn terechtgekomen. Naar het antwoord hierop wordt nog steeds gezocht.

Het is bijna een wonder dat de collectie als geheel bij elkaar is gebleven. De kaarten raakten in de negentiende eeuw uit zicht en bij toeval werden ze in 1933 herontdekt door de bibliothecaris van het Corpus Christi College in één van zijn magazijnen. Hetzelfde jaar werden de kaarten in bruikleen gegeven aan de School of Geography, het Geografisch Instituut in Oxford. Daar verbleven de kaarten tot zeer recent. In wetenschappelijke kringen was de collectie al lang bekend. Maar voor het publiek bleef de collectie verborgen.

Enkele jaren geleden verhuisde de School of Geography naar een nieuw pand. Daar was geen ruimte voor de oude zeventiende-eeuwse kaarten. Zij werden geretourneerd aan de eigenaar, het Corpus Christi College. Het College had echter geen ruimte beschikbaar voor de kaarten en binnen de rijke verzameling vormden zij een vreemde eend in de bijt. Door het bestuur van het College werd daarom besloten om de collectie af te stoten en als geheel te verkopen. Sotheby's werd ingeschakeld als makelaar om een goede koper te vinden. Bij toeval hoorde het Maritiem Museum Rot-

Noordwestkust van India. Detail anonieme VOC-kaart op perkament ca. 1670. Corpus Christi collectie, Maritiem Museum Rotterdam, invnr. K4073.

terdam van de voorgenomen aankoop en ... 'de rest is geschiedenis'. Met de enthousiaste steun van de familie Doeksen de (rijks)overheid, fondsen, bedrijven en particulieren werd de vraagprijs van 2,4 miljoen euro binnen het jaar bijeen gebracht. Terugkerend naar de kaart op de omslag. Deze toont de noordwestkust van India. Hier vestigde de VOC zich in de loop van de zeventiende eeuw. Haar handelsfactorij was gevestigd in Suratte, de belangrijkste handelsstad van India. Op deze VOC-kaart is de stad prominent -rechts- aangegeven. Allerlei vlaggen van Europese naties waaien er. In Suratte kocht de VOC textiel en verkocht er allerlei handelsproducten zoals olifantstanden uit Ceylon (Sri Lanka) en Japans lakwerk. Op de kaart is meer te zien. Langs de kust zijn profielen van bergen, bomen, pagodes en andere steden getekend. Deze dienden als hulpmiddel voor de schipper en stuurlieden om zich vanuit

zee te kunnen oriënteren. De naam van de streek waarvan Suratte de hoofdstad was, is boven te lezen, 'Govzarata', het hedendaagse 'Gujarat'. Daaronder staat in kapitalen Mogoll, dit is een oude benaming van het India dat tot in de negentiende eeuw bestuurd werd door de Mogol-dynastie. Helaas is de kaart niet gesigneerd en gedateerd. Op basis van een andere, papieren, kaart in de Corpus Christi Collectie van hetzelfde gebied wordt aangenomen dat de kaart zo omstreeks 1670 in Batavia is vervaardigd. Deze kaart en de andere 29 kaarten uit de Corpus Christi Collectie liggen inmiddels rustig in hun nieuwe ladenkasten in het depot van het Maritiem Museum Rotterdam. Een digitale tentoonstelling is ingericht op de website van het Maritiem Museum Rotterdam: www.maritiemmuseum.nl.

Sjoerd de Meer

Inzendingen voor deze rubriek aan:
dr. Peter van der Krogt, Universiteit Utrecht,
Faculteit Geowetenschappen,
Postbus 80.115, 3508 TC Utrecht,
e-mail: peter@vanderkrogt.net.

Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven

Aardoom, L., 'Een schenking uit de nalatenschap van dijkgraaf W.A. Schimmelpenninck van der Oije in 1882: Frederik Beijerincks kaart van de Grift (1775)'. *Nieuwsbulletin Felua: Mededelingen van de Historische Vereniging Felua, waarin opgenomen nieuws uit CODA Museum* 22,2 (juni 2007): 34-37.

Belluci, Ermanno, & Vladimiro Valerio, *Piante e veduti di Napoli dal 1600 al 1699, la città teatro*, con il contributo di Giancarlo Alisio, Piero Falchetta, Catherine Hofmann, Günter Schilder, Peter van der Krogt. Napoli: Electa, 2007. - 174 blz.
ISBN 978-88-510-0262-6.

Edson, Evelyn, *The World Map 1300-1492: The Persistence of Tradition and Transformation*. Baltimore: The John Hopkins University Press, 2007. 300 blz. - ISBN-13: 978-0-8018-8589-1.

Egmond, Marco van, 'Staat niet op de kaart! Cartografische missers nu online.' *Geografie* (juni 2007): 52-55. - Kaarten van Holland op de website van de Universiteitsbibliotheek Utrecht (<http://kaarten.library.uu.nl/>)

Heuvel, Charles van den & Elwin Koster, 'Tussen papieren en digitale kaarten: de annotatie van een atlas en bijbehorende kaarten van Woerden.' In: K. van Ommen, A. Vrolijk & G. Warnar (red.), *Aangeraaakt: boeken in contact met hun lezers: Een bundel opstellen voor Wim Gerritsen en Paul Hoftijzer*, 150-156. (Kleine publicaties van de Leidse Universiteitsbibliotheek Nr. 75). Leiden: Scaliger Instituut / Universiteitsbibliotheek Leiden, 2007.

Kadastrale Atlas Overijssel, X: Giethoorn. [Zwolle]: Stichting Kadastrale Atlas Overijssel 1832, cop. 2005. - 1 cd-rom. Titel op label: Kadastrale atlas van Giethoorn. - Uitg. i.s.m. Historisch Centrum Overijssel en Stichting 't Olde Maat Uus, afdeling Historie Giethoorn. ISBN 90-75097-12-3

Kadastrale Atlas Utrecht, Loenen in 1832: grondgebruik en eigendom / Stichting kadastrale atlas provincie Utrecht, Streekarchivariaat Vecht en

Venen, Historische Kring Gemeente Loenen; met bijdragen van: J. Berghoef ... et al. (Kadastrale atlas provincie Utrecht; 14). Utrecht [etc.]: Stichting kadastrale atlas provincie Utrecht [etc.], 2007. - 176 p. ISBN 978-90-75602-13-5 (verbeterd).
Kadastrale Atlas Zuid-Holland, Rijswijk / M. Brekelmans en R.F. Wybrands. (Kadastrale atlas van Zuid-Holland 1832; dl. 17). [Rijswijk]: Historische Vereniging Rijswijk; [etc.], 2005.

Krogt, Peter van der, 'Een zevenhonderd jaar oud kaartje van de omgeving van Aardenburg'. *Geo-Info: Tijdschrift voor Geo-Informatie Nederland* 4 (2007) 7/8: 304-305.

Krogt, Peter van der, 'Plattegrond van Moskou uit de Atlas maior van Joan Blaeu, 1662 = Plan of Moscow in the Atlas Maior by Joan Blaeu, 1662.' In: *Kartografie in Nederland 2003-2007 = Cartography in the Netherlands 2003-2007*. *Geo-Info: Tijdschrift voor Geo-Informatie Nederland* 4, 6A Special (2007), p.33.

Meurer, Peter H., *Die Manuskriptatlanten Christian Sgrootens*. Alphen aan den Rijn: Canaletto/Repro-Holland, 2007. - Kommentarband (300 blz.) + Portefeuille met 75 facsimiles (Atlas Bruxellensis, 37 krtn, Atlas Madritensis, 38 krtn). - ISBN 978 90 6469 821 7: prijs € 250.

Montaner i Garcia, Maria Carme, m.m.v. Annamaria Casassas Ymbert, *Imago Cataloniae: Mapes de Catalunya, empremtes de la història* = *Les*

cartes de la Catalogne, des empreintes de l'histoire. - Barcelona: Generalitat de Catalunya, Institut Cartogràfic de Catalunya; Lunwerg editores, 2005. - 285 blz. - ISBN 84-393-6950-6 (ICC) / 84-9785-244-3 (Lunwerg)

Ormeling, F.J., en E. Heere, 'De Atlas Amsterdam van Isaak de Graaf'. *Geo-Info: Tijdschrift voor Geo-Informatie Nederland* 4 (2007) 7/8: 268-273.

Prescott, Dorothy, 'A Little Master Piece'. *The La Trobe Journal* [publ. by the State Library of Victoria Foundation, Melbourne, Australië] 79 (Autumn 2007): 31-41. - Betreft Visschers heruitgave van de kaarten uit het Caert-Thresoor in 1649 (Van der Krogt, Koeman's Atlantes Neerlandici, nr. 341:54).

Resink, Lies, 'Stokje blijkt Jacobsstaf'. *Nieuwsbrief Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten* 2, 4 (juli 2007): 11. - over de vondst van een gereedschapskistje op het wrak Burgzand Noord II in de Waddenzee, met daarin een incomplete Jacobsstaf (de vleugels ontbreken) met daarin gegraveerd het jaartal 1658 en de gradenaanduiding.

Storms, Martijn, Het aangeraakte kaartboek: de geannoteerde drukproef van het kaartboek van Voorne / Martijn Storms. - In: K. van Ommen, A. Vrolijk & G. Warnar (red.), *Aangeraaakt: boeken in contact met hun lezers. Een bundel opstellen voor Wim Gerritsen en Paul Hoftijzer*, 135-141. (Kleine publicaties van de Leidse Universiteitsbibliotheek Nr. 75). Leiden: Scaliger Instituut / Universiteitsbibliotheek Leiden, 2007.

Inhoud historisch-cartografische tijdschriften

Globe Studies / Der Globusfreund 53-54 (2007, f. 2005/2006)
(*Titels van de Engelstalige uitgave; er is ook een uitgave in het Duits*).
Milanesi, Marica, 'A 'Special Geography'

for the King: animals and human beings on the terrestrial globe made by Vincenzo Coronelli for Louis XIV (1681-1683)' (blz. 11-23).
Hofmann, Catherine, 'Incomparable'

globes or 'old devices as cumbersome as they are useless'? The vicissitudes of the great globes of Coronelli, 1683-1915' (blz. 24-41).

Tóth, Zsolt, 'The Kogutowicz globes: some problems of national globe making in Hungary' (blz. 42-63).

Wawrik, Franz, 'The manuscript globes of Fritz Kerner von Marilaun' (blz. 63-77).

Bott, Gerhard, 'Two magnificent Strasbourg globes for Count Philipp V of Hanau-Lichtenberg' (blz. 78-94).

Colombo, Lino, & Federico Manzini, 'Francesco Brunacci's celestial globe' (blz. 95-108).

Dolz, Wolfram, 'The globes of the Leibniz Institute for Regional Geography at Leipzig' (blz. 109-121).

McEathron, Scott R., 'A.H. Andrews & Co.:

An early Chicago globe manufacturer' (blz. 122-132).

Burrell, Carolyn, 'The Chicago Group: 20th century globe makers in the Chicago area' (blz. 133-157).

Kummer, Werner, 'Johann Moritz Egloff and his 'Spherical Tellurium'' (blz. 158-160).

Winkler, Harold, 'Day-Night'-globes' (blz. 161-166).

Tomberger, Harald, 'Digitising of antique globes: A summary of the latest technologies' (blz. 167-178).

Dolz, Wolfram, 'The new Globe Museum in Vienna' (blz. 179-182).

Imago Mundi 59,2 (2007)

Hiatt, Alfred, 'The Map of Macrobius before 1100' (blz. 149-176).

Robinson, Kenneth R., 'Choson Korea in

the Ryukoku *Kangnido*: Dating the Oldest Extant Korean Map of the World (15th Century)' (blz. 177-192).

Van Duzer, Chat, 'Cartographic Invention: The Southern Continent on Vatican MS Urb. Lat. 274, Folios 73v-74r (c. 1530)' (blz. 193-222).

Irás, Krisztina, 'Hungary on Two Portolan Charts by Angelino Dulcert (1325/30, 1339)' (blz. 223-232).

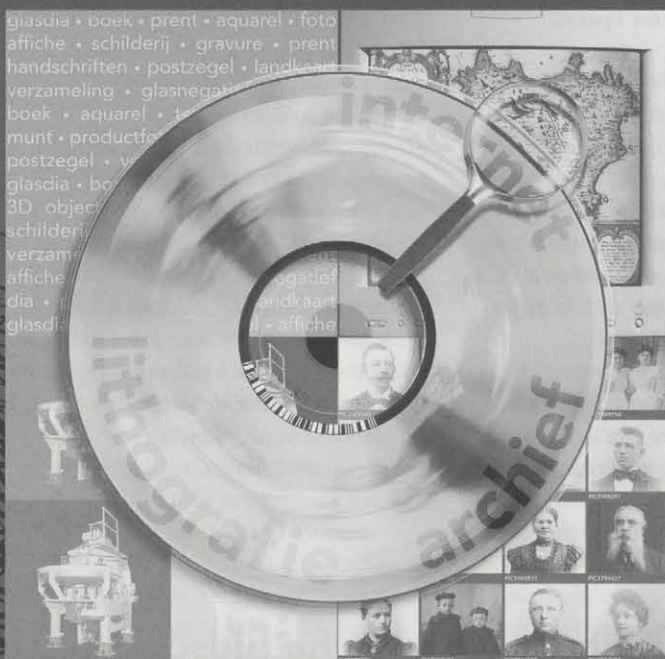
The Portolan 68 (Spring 2007)

Hollis, Gavin, 'Give me the map there': King Lear and Cartographic Literacy in Early Modern England' (blz. 8-25).

Wooldridge, William C., 'The Bucholtz-Ludwig Map of Virginia and Its Successors, 1858-1868' (blz. 26-39).

Scheel, Eugene, 'No Man's Island of Fairfax County, Virginia' (blz. 40-42).

Digitalisering elk denkbaar origineel

digitaal procédé

Het zoeken, tevoorschijn halen en bekijken van beelden of teksten in archieven is vaak een tijdrovende operatie. We willen snel en doeltreffend over de gevraagde informatie beschikken en dan ook nog het liefst vanaf de plek waar het ons het beste uitkomt. Wij van Pictura Imaginis hebben een digitaal procédé ontwikkeld waardoor dat mogelijk wordt.

database als vervanging van de ladenkast

Een modern geconserveerd archief is een kostbaar bezit. Niet alleen voor diegenen die er dagelijks verantwoordelijkheid voor dragen. Veel verschillende doelgroepen moeten er ook hun voordeel mee kunnen doen. De door Pictura Imaginis vervaardigde database van ieder gedigitaliseerd archief verhoogt de toegankelijkheid voor alle gebruikers enorm. Zoeken is eenvoudiger, gaat veel sneller en het oproepen van gevonden informatie is opeens een peulenschil. Digitale beelden ziet u 4x groter in topkwaliteit op uw scherm dan het origineel.

PICTURA IMAGINIS
DIGITALISERING VAN BEELDARCHIEVEN BV

- advisering, implementatie en trajectbegeleiding
- publicatieprojecten (internet, drukwerk)
- database toepassingen

de hoefsmid 13 - 1851 PZ Heiloo - tel: 072 53 20 444 - fax: 072 53 20 400 - e-mail: info@pictura-im.nl - www.pictura-im.nl

Restoration-Workshop Paul Peters

Op het terrein van de kartografie bieden wij een in brede kring erkende expertise ten dienste van de conservering en restauratie van

○ GLOBES

en verwante objecten,

○ KAARTEN

(ook zeer grote formaten tot ca. 350 x 350 cm),

○ ATLASSEN en STEDEBOEKEN

Object-specifieke, passief-conserverende restauratie van papier, incunabelen en oude drukken, grafiek, kerkelijke en overheidsdocumenten, charters en zegels, uit alle tijden.

Restoration-Workshop Paul Peters is lid van de VeRes, de VAR en de IADA (International Association of Book and Paper Conservators).

Ons dochterbedrijf
Iris Antique Globes and Maps
verkoopt historisch belangrijke en decoratieve globes uit het midden van de 17e tot het midden van de 20e eeuw.

Op www.irisglobes.nl maakt u kennis met een keuze uit de steeds wisselende voorraad.

Bezoekadres van beide bedrijven:
Dorpsstraat 31B, 7218 AB Almen.
Telefoon: 0575 43 94 44, fax: 0575 43 39 73.
info@paulpeters.demon.nl - info@irisglobes.nl

**WIJ ZIJN GEÏNTERESSEERD IN DE AANKOOP VAN (BESCHADIGDE, INCOMPLETE)
GLOBES EN VERWANTE OBJECTEN**

HONDIUS

BOOK AND PRINT AUCTIONS

Next Auction:

11/12
DECEMBER
2007

Contact:

T +31 - 575 439 443

F +31 - 575 433 973

M +31 - 610 299 776

E info@hondiusauctions.com

I www.hondiusauctions.com

Dorpsstraat 31b • 7218 AB Almen
The Netherlands